

WORTEGEM O.L.V. GEBOORTE EN ST-ROCHUSKERK

ARCHEOLOGIE NOTA – 2024A457

DAVY HERREMANS, ARNE DE GRAEVE

DOSSIERSAMENSTELLING

Davy Herremans, Arne De Graeve

PROJECT

Wortegem Onze-Lieve-Vrouw-Geboortekerk

Projectcode : 2024A457

Projectnaam: 23-WOR -OG

SOLVA Archeologierapport nr. 296

OPDRACHTHOUDER

SOLVA

Projectteam: Archeologie

Gentsesteenweg 1B

9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM

Tel: 053/64 65 20

info@so-lva.be

BEWAARPLAATS ARCHEOLOGISCH ENSEMBLE

Erkend onroerend erfgoeddepot SOLVA archeologisch depot p/a

Industrielaan 25b

9320 EREMBODEGEM

Tel: 053/64 65 36

archeologie@so-lva.be

WETTELIJK DEPOTNUMMER

D/2024/12.857/13

Kaft: Het projectgebied afgebeeld op de Ferrarriskaart (© Digitaal Vlaanderen).

Copyright: Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOLVA. Alle foto's, tenzij anders vermeld: © SOLVA.

INHOUDSTAFEL

1.1	PLANMATIGE CONTEXT	6
1.2	WETTELIJK KADER	6
1.3	VRAAGSTELLING	6
1.4	ONDERZOEKSMETHODE	6
1.5	RESULTATEN	6
2.1	BESCHRIJVEND GEDEELTE	8
2.2	ASSESMENTRAPPORT	24
3.1	WEBSITES.....	55

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1. Het projectgebied op de topografische kaart (Cartoweb).....	8
Figuur 2. Het projectgebied op de GRB- kadasterkaart.....	9
Figuur 3. Ontworpen toestand met weergave van de nieuwbouw, wadi's en regenwaterputten. ©THV Demeyere – BCQ Architecten.....	15
Figuur 4. Geplande werken weergegeven op het kadaster.....	16
Figuur 5. Geplande werken geprojecteerd op het GRB.....	16
Figuur 6. Funderings- en rioleringsplan. ©THV Demeyere – BCQ Architecten.....	17
Figuur 7. Evocatie van de nieuwe toestand. ©THV Demeyere – BCQ Architecten.....	18
Figuur 8. Vloerenplan met plattegrond van de nieuwbouwzone. ©THV Demeyere – BCQ Architecten.....	19
Figuur 9. Doorsnede met de opbouw van de vloeren. ©THV Demeyere – BCQ Architecten.....	20
Figuur 10. Detail van de beide wadi's (niet op schaal). ©THV Demeyere – BCQ Architecten.....	21
Figuur 11. Bodemkaart (algemeen) met aanduiding van Wortegem (bron: AGIV).....	27
Figuur 12. Quartairgeologische profieltypekaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV).....	28
Figuur 13. Tertiairgeologische profieltypekaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV).....	28
Figuur 14. Het projectgebied op het DHM met aanduiding van de topografie (bron: Digitaal Vlaanderen).....	29
Figuur 15. Hoogteprofiel ter hoogte van het projectgebied.....	29
Figuur 16. Aanduiding van de hoogteprofielen ter hoogte van het projectgebied (bron: Digitaal Vlaanderen).....	30
Figuur 17. Bodemkaart van het projectgebied (bron: Digitaal Vlaanderen).....	30
Figuur 18. Bodemassociatiekaart (bron: Digitaal Vlaanderen).....	31
Figuur 19. De bodemgebruikskaart met aanduiding van het projectgebied (bron: Digitaal Vlaanderen).....	32
Figuur 20. De bodembedekkingskaart met aanduiding van het projectgebied (bron: Digitaal Vlaanderen).....	32
Figuur 21. Methela-bos met aanduiding van vroege nederzettingen (E. Deschepper).....	34
Figuur 22. Bestaande toestand van de kerk opgetekend in 1894 voor de herbouw in neogotische stijl (KCML).....	36
Figuur 23. Prentkaart uit de eerste helft van de 20ste eeuw.....	37
Figuur 24. Het projectgebied op de Villaretkaart (Digitaal Vlaanderen).....	38
Figuur 25. Het projectgebied op de Ferrariskaart (Digitaal Vlaanderen).....	39
Figuur 26. Het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen (Digitaal Vlaanderen).....	40
Figuur 27. Het projectgebied op de Vandermaelen-kaart.....	41
Figuur 28. Het projectgebied op de Popp-kaart.....	42
Figuur 29. Het projectgebied op de orthofoto uit 1971 (Digitaal Vlaanderen).....	43
Figuur 30. Het projectgebied op de orthofoto uit de periode 1979-1990 (Digitaal Vlaanderen).....	44
Figuur 31. Het projectgebied op de orthofoto uit de periode 2013-2015 (Digitaal Vlaanderen).....	44
Figuur 32. Lokalisatie van de proefputjes in de kerk. De groene lijnen geven het mogelijk verloop van de muren weer. Figuur niet op schaal.....	45
Figuur 33 het projectgebied op de orthofoto uit de periode 2013-2015 met aanduiding van de private en publieke waarnemingen uit de inventaris.onroerendergoed.be.....	48
Figuur 34. Afbakening van zones waar archeologisch erfgoed aanwezig is of verwacht wordt met hun kennispotentieel.....	54

LIJST VAN FOTO'S

Foto 1. Zicht op de Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Rochuskerk. https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/28281	9
Foto 2. Zicht op de Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Rochuskerk. https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/28281	10
Foto 3. Zicht op de Noordkant van de kerk met de doopkapel. ©SOLVA.....	10
Foto 4. Ingangpartij van de kerk. ©SOLVA.....	11
Foto 5. Zicht vanuit het westen op de hoogspanningscabine langsheen de Oudenaardse steenweg.....	11
Foto 6. Zicht op de beschadigde vloer binnenin de kerk. ©SOLVA.....	13
Foto 7. Profiel in zone 1 toont de noordelijke buitenmuur van een Romaanse? bouwfase.....	46
Foto 8. Het profiel van zone 2 geeft verschillende pakketten en vloerniveaus weer.....	46
Foto 9. Opname van profiel in zone 3 met aan de linkerkant restanten van funderingen van een Romaans? kerkgebouw. Aan de buitenzijde van het kerkgebouw zijn ook nog muurmassieven te zien met een ongekende functie.....	47
Foto 10. Profiel in proefput 4 centraal voor het altaar. In deze proefput zijn puinpakketten te zien.....	47

LIJST VAN BIJLAGES

NUMMER BIJLAGE	ONDERWERP	AANMAAKSCHAAL	AANMAAKDATUM	BRONVERMELDING
BIJLAGE 1	Plannenbundel	divers	21/05/2024	THV Demeyere – BCQ Architecten

1 SAMENVATTING

1.1 PLANMATIGE CONTEXT

De opdrachtgever voorziet in het verbouwen en herbestemmen van de Onze-Lieve-Vrouw Geboorte en Sint-Rochuskerk in Wortegem (Wortegem-Petegem). Deze voormalige parochiekerk is ontwijd en is thans gekend als zaal “De Korenbloem”. De verbouwingswerken moeten het voormalige kerkgebouw omvormen tot een polyvalente evenementenzaal. Tegelijk met de verbouwingswerken aan de kerk wordt ook het plein rondom (deels) opnieuw ingericht.

1.2 WETTELIJK KADER

De zone bevindt zich buiten een beschermde archeologische site of archeologische zone, maar de oppervlakte van het projectgebied bedraagt meer dan 3000 m² en de ingreep in de bodem meer dan 1000 m².

Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 3°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen**. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.¹

1.3 VRAAGSTELLING

Het projectgebied bevindt zich **binnen een historische kern** en wordt dus gekenmerkt door een **hoge densiteit aan historische bebouwing**. Concreet gaat het om een kerksite. De vraagstelling in dit geval richt zich vooral op de historiek van het terrein en de kerksite, de gebruiksgeschiedenis en de impact van de geplande werken. Dit bureauonderzoek gaat na of verder archeologisch (voor)onderzoek nodig is op basis van de huidige gegevens.

Het doel is informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken en bewaringstoestand ervan, de relatie met het omliggende bewoning, de waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen. Er wordt nagegaan of verder archeologisch (voor)onderzoek nodig is op basis van de huidige gegevens.

1.4 ONDERZOEKSMETHODE

Het uitgevoerde vooronderzoek omvatte een **bureauonderzoek**. Daartoe is enerzijds landschappelijk, historisch en archeologisch bronnen- en online beschikbaar gegeoreferend kaartenmateriaal geconsulteerd en zijn eventuele (recente) verstoringen binnen het projectgebied geïnventariseerd, met het oog op het opstellen van een archeologisch verwachtingspatroon. Anderzijds is de impact van de werken op de ondergrond geëvalueerd. Deze impact werd afgewogen ten aanzien van het te veronderstellen verwachtingspatroon, op basis waarvan uiteindelijk een gemotiveerd advies kan opgesteld worden.

1.5 RESULTATEN

De opdrachtgever voorziet in het verbouwen en herbestemmen van de Onze-Lieve-Vrouw Geboorte en Sint-Rochuskerk in Wortegem (Wortegem-Petegem). Deze voormalige parochiekerk is ontwijd en is thans gekend als zaal “De Korenbloem”. De verbouwingswerken moeten het voormalige kerkgebouw omvormen tot een polyvalente evenementenzaal. Tegelijk met de verbouwingswerken aan de kerk wordt ook het plein rondom (deels) opnieuw ingericht.

¹ Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 4.0 van 1 april 2019.

Het projectgebied ligt op en rond de voormalige parochiekerk van Wortegem. Over de vroegste ontwikkeling van het dorp is weinig geweten. Opgravingen vlakbij het dorpscentrum wijzen op bewoning in de Merovingische en Karolingische periode. Over het dorpscentrum zelf zijn voorlopig nog geen gegevens bekend.

De werken binnenin de kerk bestaan uit het vernieuwen van de bestaande vloeren waarvoor een opbouw van 46 cm noodzakelijk is. Eerder archeologisch onderzoek in de kerk wees uit dat er een oudere, mogelijk romaanse kerk op geringe diepte onder het huidige vloeroppervlak bewaard is. Deze muurresten zullen zeker door de werken geraakt worden. Naast het uitbreken van de vloer, worden ook enkele openingen gemaakt in de noordmuur van de kerk om toegang te geven tot een nieuwbouw.

Ten noorden van de kerk wordt een nieuwbouw opgetrokken waar een keuken, toog, sanitair en berging in zal worden ondergebracht. Bijkomend worden in deze zone nog drie regenwaterputten en een septische put voorzien. Globaal genomen zal een zone van **ongeveer 340 m²** vrij intensief vergraven worden. Onder de nieuwbouw (175 m²) zal ongeveer tot 1,3 m diep alles verstoord worden (tot 66,68 TAW = -107 onder de nulpas, = dorpel op 67,75 TAW.² In de zones van de regenwaterputten zal er gegraven worden tot **290 cm**. Tussenin zullen buizen worden aangelegd om de putten te verbinden. Deze zones zullen dus intensief vergraven worden. Ten noorden van de kerk zijn sporen van begraving te verwachten. Hoewel de historische kaarten geen begraving afbeelden in deze zone, zijn er wel graven te zien op een postkaart uit de 1ste helft van de 20ste eeuw. Daarnaast is het niet onwaarschijnlijk dat er ook oudere sporen kunnen aangesneden worden die voorafgaan aan de begraafplaats.

Ten zuidwesten van de kerk worden twee wadi's ingepland. Deze hebben een respectievelijke oppervlakte van 56,76 en 46,95 m² (infiltratieoppervlakte, beneden aan de wadi) en 65 en 55 m² aan de oppervlakte. De wadi's worden tot 50 cm diep aangelegd. De wadi's liggen op de plaats van het historisch kerkhof. Theoretisch bestaat er dus een kans dat er skeletresten kunnen aangetroffen worden.

Rondom de kerk wordt de omgeving heraangelegd. Sommige bomen worden gerooid en vervangen door nieuwe hoogstammen. Daarnaast wordt de bestaande verharding en onderfundering uitgebroken en vervangen. Deze ingrepen hebben wellicht weinig impact op het aanwezige erfgoed in de ondergrond.

Het wetenschappelijk kennispotentieel is hoog. Er is zeer weinig geweten over de dorpsvorming van Wortegem én de evolutie doorheen de tijd. Eerder archeologisch onderzoek wees uit dat er een goed bewaarde wellicht romaanse kerk op geringe diepte onder de huidige kerkvloer is bewaard. Archeologisch onderzoek naar deze restanten kan meer inzicht geven in de datering en evolutie van het kerkgebouw in het bijzonder, en kan bij uitbreiding ingepast worden in de bestaande kennis van romaanse (of oudere) kerken in de wijde regio. Op basis van historische kaarten en prenten is geweten dat er rond de kerk een kerkhof lag. Vooral in de zone van de nieuwbouw en waar de regenwaterputten zullen worden gegraven is de kans op *in situ* skeletten groot. Naar analogie met dorpen in de wijde regio is het niet ondenkbaar, en zelfs aannemelijk dat de begravingen terug gaan tot de volle middeleeuwen. Daarnaast is het niet uitgesloten dat er ook oudere sporen die voorafgaan aan de begraafplaats worden aangetroffen. Archeologisch onderzoek in en rond de kerk kan dus leiden tot kenniswinst inzake de voorgeschiedenis van het dorp en de ontwikkeling ervan.

Verdergezet onderzoek in de vorm van een proefputtenonderzoek is kosten-baten wenselijk en nodig.

² Voor de onderkant van de uitgraving reken we de onderkant van de muursleuven. Tussen de muren zullen er immers intensieve vergravingen plaatsvinden.

2 VERSLAG VAN RESULTATEN BUREAUONDERZOEK

2.1 BESCHRIJVEND GEDEELTE

Projectcode: 2024A457

Sitecode: 23-WOR-OG

Wettelijk depotnummer: D/2024/12.857/13

Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog: SOLVA OE/ERK/Archeoloog/2015/00038

Locatie:

Oost-Vlaanderen, Wortegem-Petegem, Wortegemplein (Figuur 1)

Bounding box:

89473.57,171659.49 : 89567.84,171741.09

Kadastrale gegevens:

Wortegem-Petegem, 1 AFD/WORTEGEM, sectie A, 856G-857A

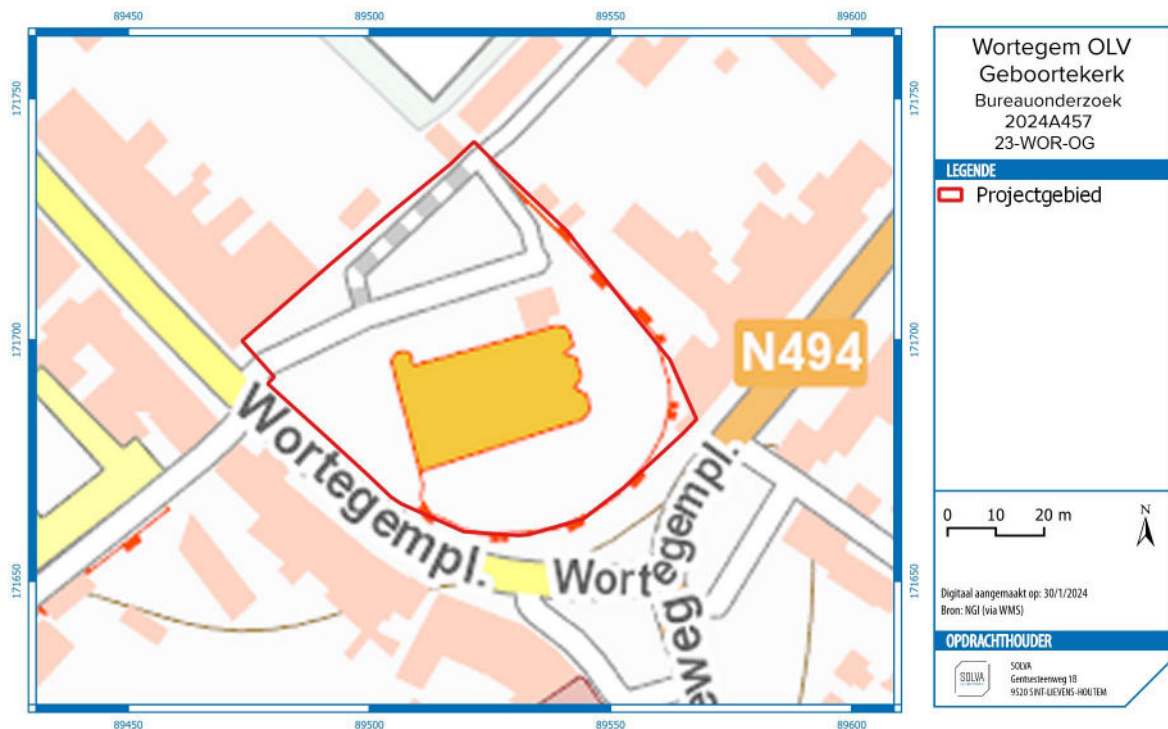
Topografische kaart: zie figuur 1

Betrokken actoren en specialisten:

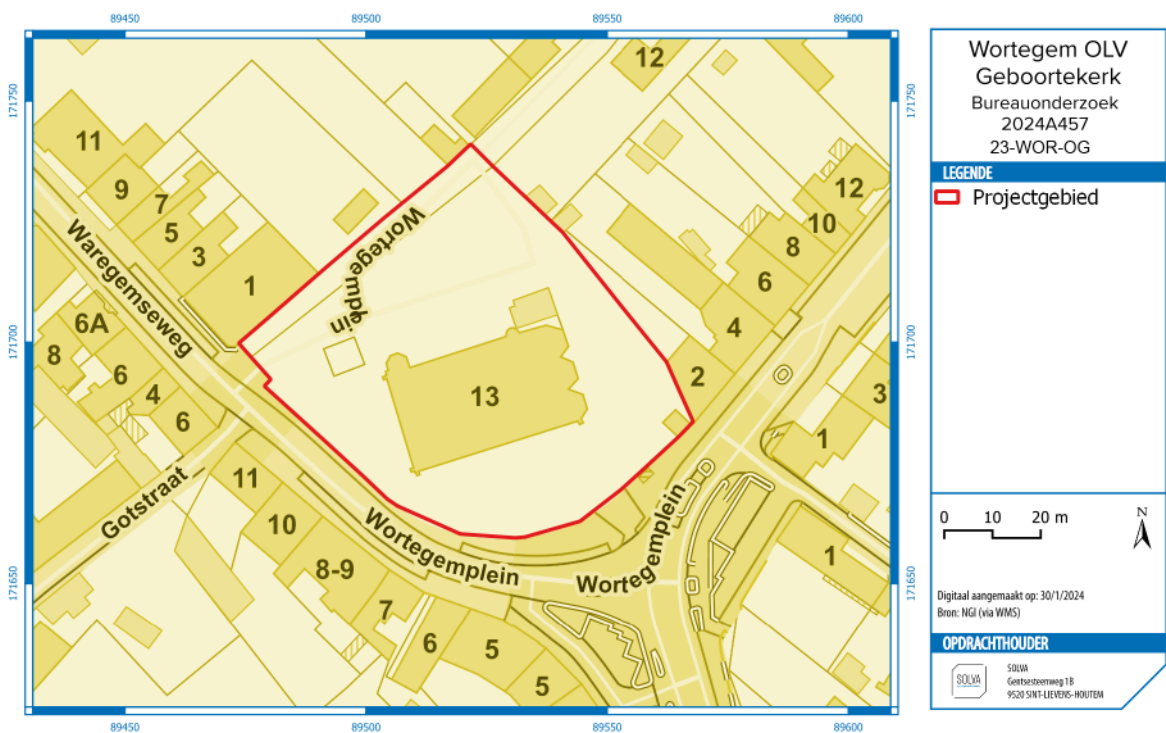
- Erkend archeoloog: Arne De Graeve
- Tekst: Davy Herremans, Arne De Graeve
- Kaartmateriaal: Davy Herremans, Wouter De Maeyer, Erik Verbeke
- Redactie: Wouter De Maeyer

Wetenschappelijke advisering:

Niet van toepassing

Figuur 1. Het projectgebied op de topografische kaart (Cartoweb).

Figuur 2. Het projectgebied op de GRB- kadasterkaart.

Foto 1. Zicht op de Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Rochuskerk. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/28281>.

Foto 2. Zicht op de Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Rochuskerk. <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/28281>.

Foto 3. Zicht op de Noordkant van de kerk met de doopkapel. ©SOLVA

Foto 4. Ingangpartij van de kerk. ©SOLVA.

Foto 5. Zicht vanuit het westen op de hoogspanningscabine langsheen de Oudenaardse steenweg.

2.1.1 AANLEIDING VOOR DE OPMAAK VAN DE ARCHEOLOGIE NOTA

Het projectgebied bevindt zich binnen een historische kern en wordt dus gekenmerkt door een hoge dichtheid aan historische bebouwing. Concreet is de site al eeuwen in gebruik als kerk-site. De vraagstelling in dit geval richt zich vooral op de historie van het terrein en de kerk-site, de gebruiksgeschiedenis en de impact van de geplande werken. Dit bureauonderzoek gaat na of verder archeologisch (voor)onderzoek nodig is op basis van de huidige gegevens.

Het doel is informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken en bewaringstoestand ervan, de relatie met het omliggende stadswefsel, de waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen. Er wordt nagegaan of verder archeologisch (voor)onderzoek nodig is op basis van de huidige gegevens.

De zone bevindt zich buiten een beschermde archeologische site of archeologische zone, maar de oppervlakte van het projectgebied bedraagt meer dan 3000 m² en de ingreep in de bodem meer dan 1000 m².

Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 3°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen**. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.³

³ Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 4.0 van 1 april 2019.

2.1.2 BESCHRIJVING VAN DE GEPLANDE WERKEN

Een plannenbundel in hoge resolutie wordt meegeleverd in bijlage.

De Onze-Lieve-Vrouw Geboorte en Sint-Rochuskerk werd ontwaard en zal in de toekomst als zaal 'De Korenbloem' door Gemeente Wortegem als polyvalente eventruimte gebruikt worden. De initiatiefnemer voorziet hiervoor om het voormalige kerkgebouw te verbouwen en uit te breiden om aan de hedendaagse noden tegemoet te komen. Daarnaast zal de parking heraangelegd worden en wordt een hoogspanningscabine herbestemd tot verbindingstrap.

Het voormalige kerkgebouw zal in de toekomst dienst doen als eventlocatie, echter bleek bij controle de huidige vloer niet voldoende draagkrachtig meer te zijn. Beschadigingen en verzakkingen thv het altaar nopen de initiatiefnemer tot het aanleggen van een nieuwe vloer (Foto 6). Ingevolge huidige regelgeving moet bij het herleggen van de vloer ook isolatie voorzien worden. Wat resulteert in een vrij dikke vloeropbouw. Aangezien de huidige drempelhoogte van de kerk behouden blijft, betekent dit dat er binnenin de kerk een heel stuk zal moeten uitgegraven worden om deze opbouw te realiseren.

De nieuwe opbouw zal bestaan uit keramische tegels die op een zandbed geplaatst worden (80 mm), hieronder komt een isolerende chappe (180mm), een algemene funderingsplaat van gewapend beton (150 mm), een PE-folie (2 mm) en onderaan een nivelleringsbeton van 50 mm. Dit wil zeggen dat er in het **kerkgebouw (met uitzondering van het koor) en in de sacristie 462 mm zal worden uitgegraven** om deze opbouw te kunnen realiseren. Deze opbouw geldt voor het volledige kerkgebouw inclusief sacristie, maar met uitzondering van het koor (Figuur 8). Een deel van de huidige vloertegels zal gerecupereerd worden, een deel van de vloer zal uit beton bestaan. Daarnaast worden **enkele nieuwe deuropeningen** in de noordelijke gevel van de kerk gemaakt die toegang zullen verlenen tot het nieuw te bouwen volume.

Foto 6. Zicht op de beschadigde vloer binnenin de kerk. ©SOLVA

Tegen de noordelijke zijgevel van het voormalige kerkgebouw zal een nieuwbouw gerealiseerd worden (Figuur 3). De nieuwbouw is 10,03 m breed en 17,73 m diep en realiseert een **footprint van 175 m²**. In de nieuwbouw komen een foyer met bar, keuken en koele berging en sanitair. Een lage tuinmuur rond deze aanbouw bakent een patio af. De opbouw van het nieuwe volume bestaat uit (van onder naar boven) een zanduitvulling (50 mm) met daarboven een PE-folie (2 mm), algemene funderingsplaat gewapend beton (300 mm), isolerende chape (180 mm) en keramische tegels op zandbed (80 mm). Deze opbouw is 61,2 cm dik. Onder deze opbouw zullen nog buizen gelegd worden. Plaatselijk wordt er nog 30 cm dieper gegraven voor de funderingsleuven van de muren (Figuur 9). Plandoorsnedes laten zien dat de onderkant van de

verstoring op ongeveer 66,68 TAW zal komen te liggen. Met de afgravingen en nivellerings van het terrein is dit ongeveer 1,21 m lager dan het huidige maaiveld. Omdat deze zone momenteel niet vlak is, zal immers ook nog een deel weggegraven worden om het terrein wat te nivelleren.

Voor de sanitaire afhandeling zal ten noorden van de nieuwbouw (onder de parking) een septische put geplaatst worden met een volume van 4125 l (Figuur 3 en Figuur 6). Deze **septiek in prefabbeton** heeft een plaatsingsdiepte van 230 cm onder het maaiveld. Hiervoor zal een **uitgraving van minstens 3 x 3 m** gemaakt moeten worden.

Het regenwater van de kerk wordt opgevangen **in 3 regenwaterputten van 20.000L**. Deze zullen gebruikt worden om 8 toiletten, 4 urinoirs en twee dubbele dienstkranen te voorzien van water. **Eén regenwaterput komt ten westen van het nieuw te bouwen volume te liggen, binnen de tuinmuur van de patio**. De twee andere regenwaterputten komen ten noorden hiervan **op de parking** te liggen. De regenwaterputten hebben een plaatsingsdiepte van 290 cm. Om deze putten te kunnen plaatsen dient per put **een uitgraving van minstens 5 x 4 m** gerealiseerd te worden.

Globaal genomen zal een zone van **ongeveer 340 m²** vrij intensief vergraven worden. Onder de nieuwbouw (175 m²) zal ongeveer tot 1,3 m diep alles verstoord worden (tot 66,68 TAW = -107 onder de nulpas, = dorpel op 67,75 TAW.⁴ In de zones van de regenwaterputten zal er gegraven worden tot **290 cm**. Tussenin zullen buizen worden aangelegd om de putten te verbinden. Deze zones zullen dus intensief vergraven worden.

De overloop van deze regenwaterputten zal naar **twee wadi's** lopen die worden aangelegd aan de hoofdingang van het kerkgebouw (Figuur 3). De twee wadi's hebben een respectievelijke oppervlakte van 56,76 en 46,95 m² (infiltratieoppervlakte, beneden aan de wadi) en **65 en 55 m² aan de oppervlakte**. De wadi's worden tot **50 cm diep aangelegd**. Het maximale waterniveau zal 38 cm boven de onderkant liggen. De overloop van de wadi's naar de openbare riolering wordt gerealiseerd met een buis van 160 mm diameter (Figuur 10).

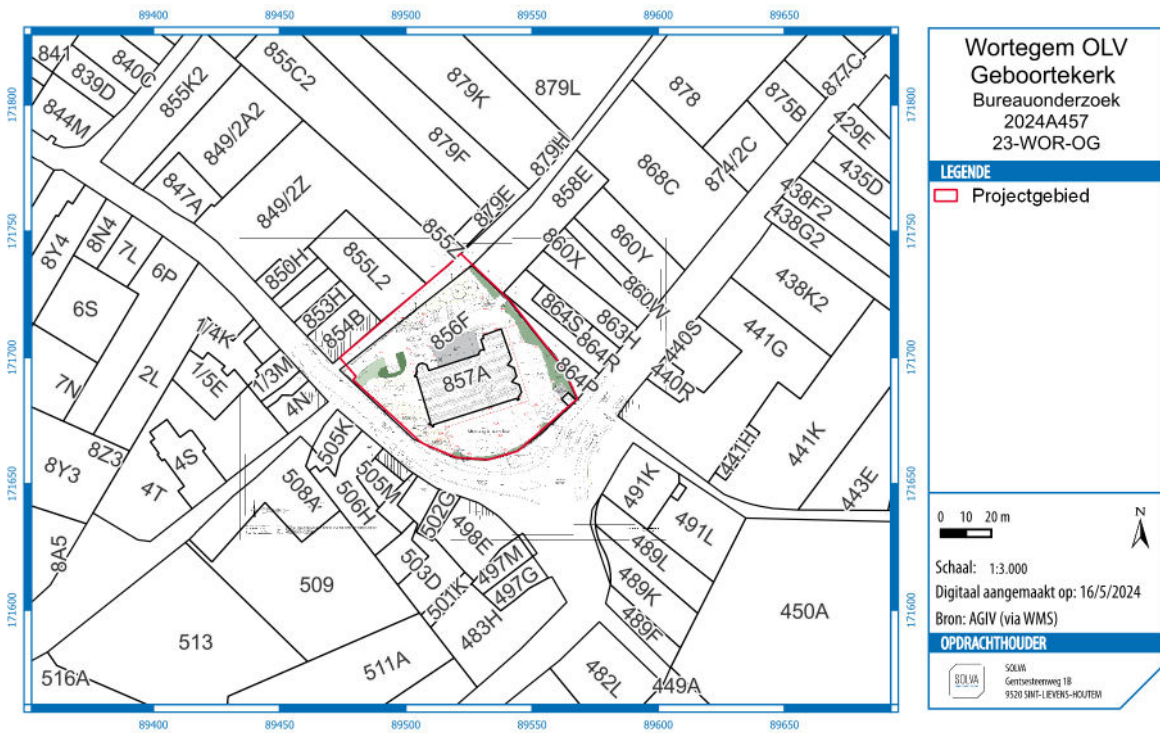
Ook de omgeving rond de kerk wordt heraangelegd. De bestaande inrit wordt smaller gemaakt, door het voorzien van een nieuwe groenstrook. De parkeerplaatsen ter hoogte van de Waregemseweg nr. 1 worden heraangelegd tot één strook met 9 plaatsen en een fietsenstalling. Alle verharding wordt vernieuwd en uitgevoerd met waterdoorlatende kleiklinkers. De werken zullen de bestaande verharding en onderfundering verwijderen (50 cm) en opnieuw heraanleggen. Voor de aanleg van de nieuwe verharding en de groenzones is de opbouw niet gekend o.b.v. plannen.

De parkeerplaatsen ten oosten van de kerk worden als verstevigd gras aangelegd (dienen als extra parking). De bestaande parkeerplaatsen ten zuiden van de kerk verdwijnen. De aanleg ter hoogte van de zuid- en achtergevel van de kerk zal in een latere fase worden uitgevoerd.

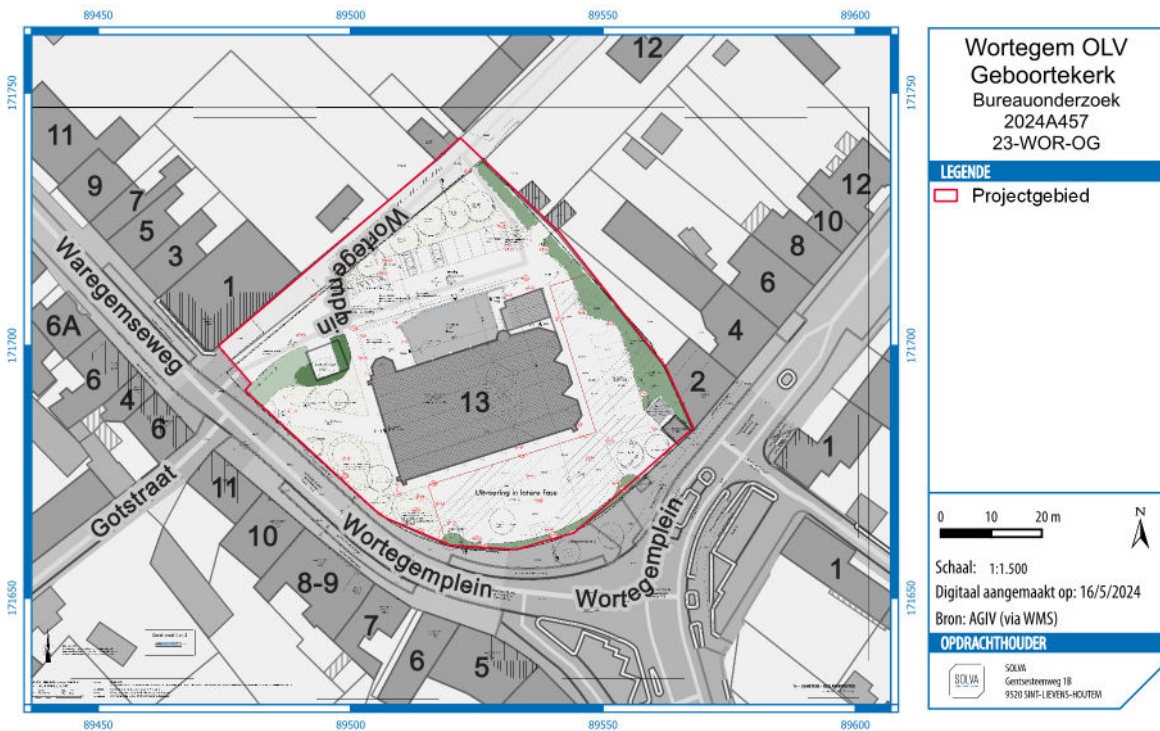
Tegen noordgevel maken de ontwerpplannen vermelding van af te graven grond (max. 50 cm), minder aan de westzijde en meer aan de oostzijde, vooral veel ter hoogte van zone nieuwbouw. In de rest van de zone is er een beperktere impact. In deze zone wordt ook de bestaande verharding en onderfundering verwijderd, en vervangen door een nieuwe opbouw met dezelfde dikte. Tegen de zuidgevel is er een vermelding van het verhogen bestaand profiel (max. 50 cm), in de overige zones is de afgraving beperkt tot de toplaag. Ter hoogte van kerkhofmuur wordt een uitgraving van ca. 50 cm breed gemaakt parallel met de muur. De uitgraving hiervoor bedraagt ongeveer 44 cm (+ opbouw). Het afgewerkte niveau in dit pad komt op 66,50 TAW te liggen. Naar het oosten van de projectzone wordt het bestaande niveau aansluitend aan de muur beperkt afgegraven. De uitvoer van de werken gaat gepaard met het rooien van bomen. Er worden ter compensatie op het terrein meerdere nieuwe hoogstammige bomen aangeplant. De plannen maken geen gewag van de dimensies van de boomputten die hiervoor zullen worden aangelegd.

Aan de Oudenaardsesteenweg staat een hoogspanningscabine die zal herbestemd worden als verbindingstrap. De trap zal worden gerealiseerd binnen de huidige contouren van de hoogspanningscabine. Achter deze bestaande cabine wordt een nieuwe hoogspanningscabine opgericht. De oprichting van deze nieuwe cabine is niet opgenomen in de vergunningsaanvraag, maar wordt door Fluvius afzonderlijk ingediend.

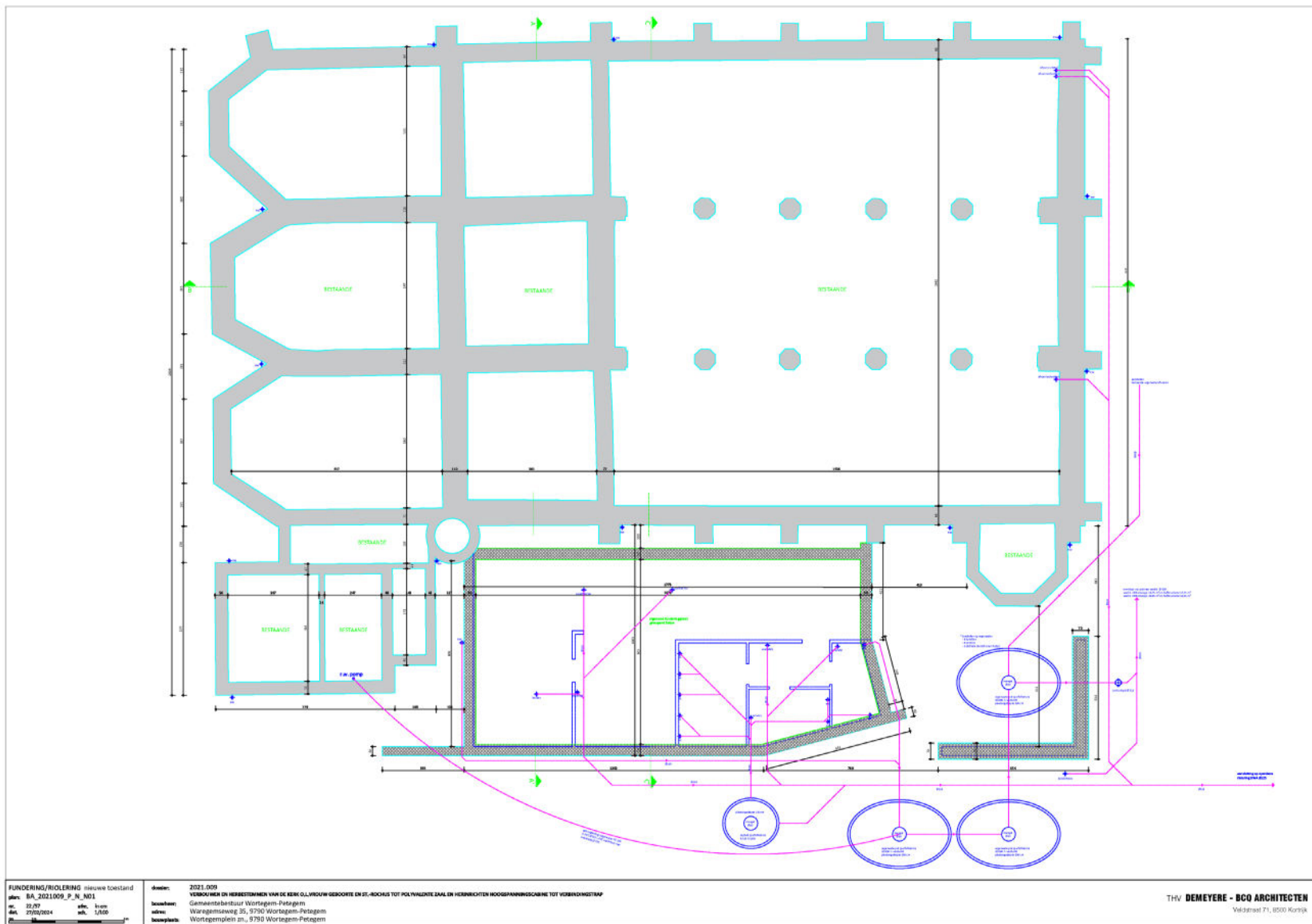
⁴ Voor de onderkant van de uitgraving reken we de onderkant van de muursleuven. Tussen de muren zullen er immers intensieve vergravingen plaatsvinden.

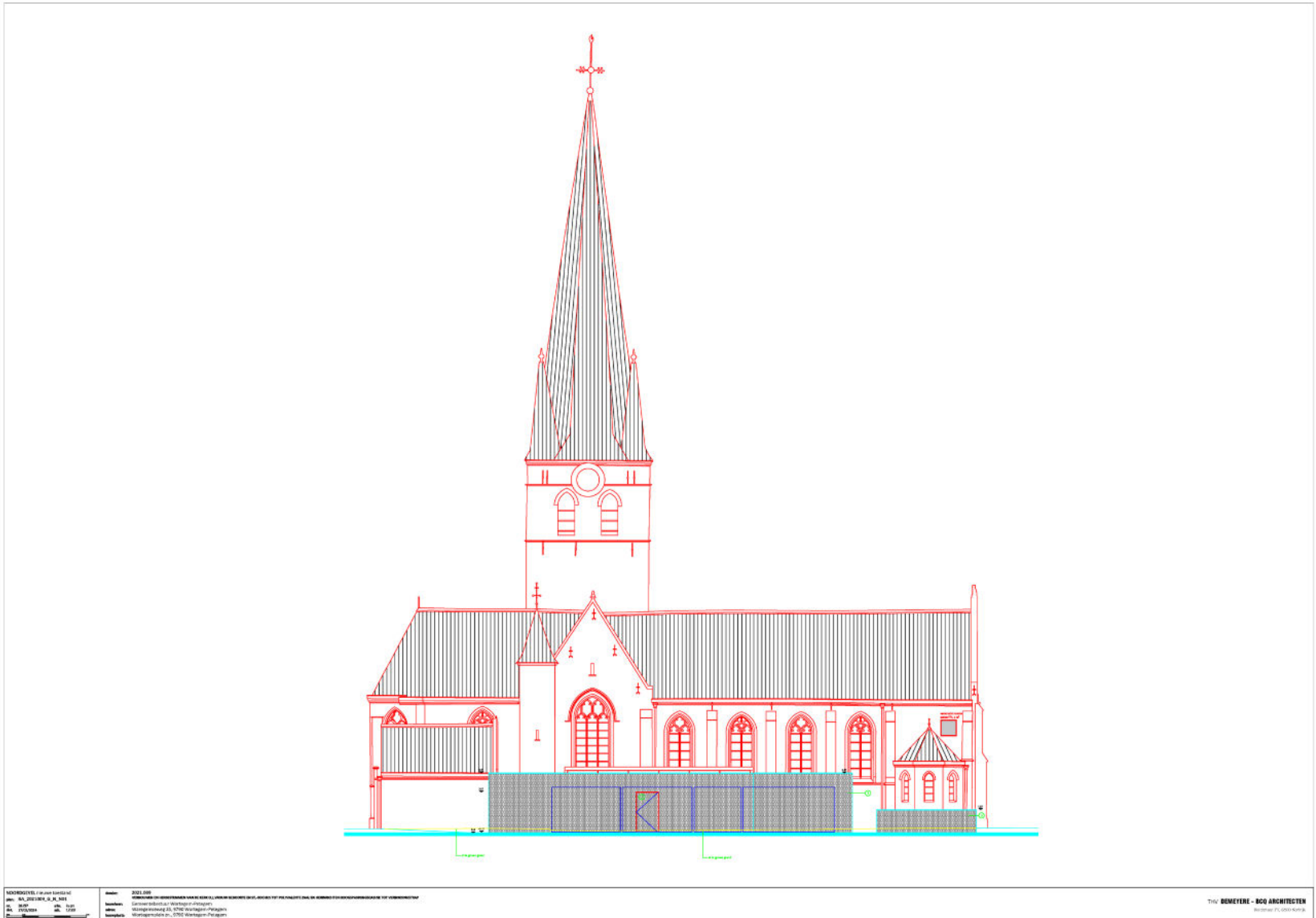
Figuur 4. Geplande werken weergegeven op het kadaster.

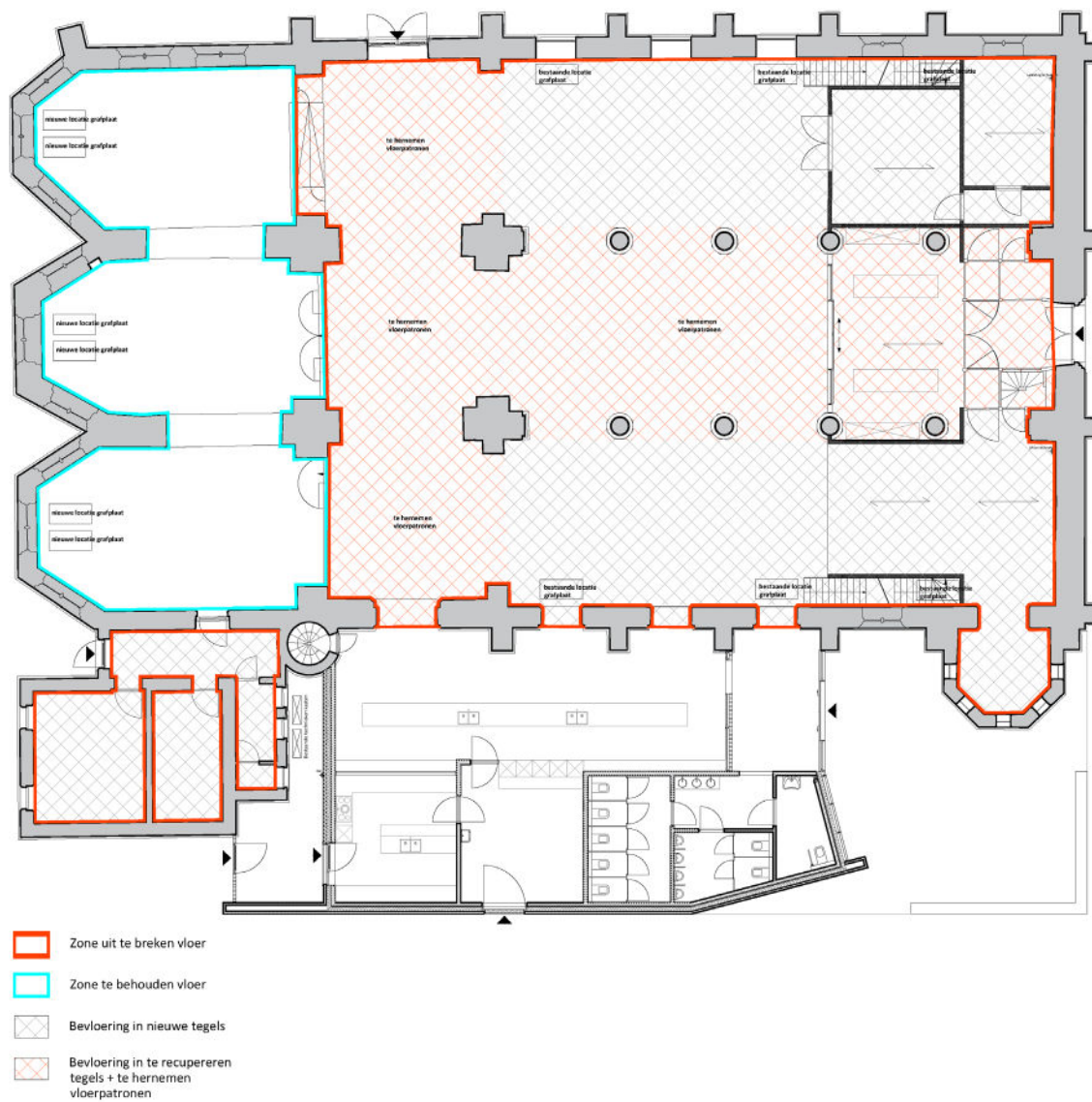
Figuur 5. Geplande werken geprojecteerd op het GRB.

Figuur 6. Funderings- en rioleringsplan. ©THV Demeyere – BCQ Architecten.

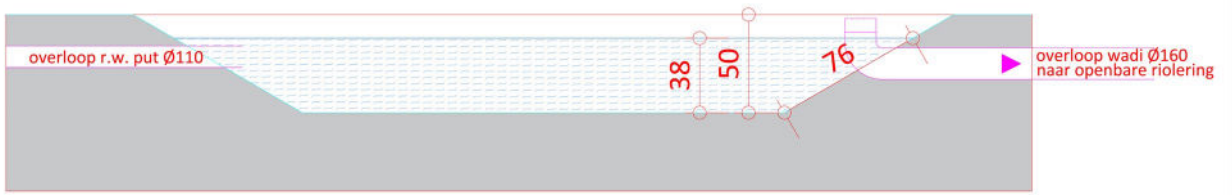
Figuur 7. Evocatie van de nieuwe toestand. ©THV Demeyere – BCQ Architecten.

Figuur 8. Vloerenplan met plattegrond van de nieuwbouwzone. ©THV Demeyere – BCQ Architecten.

Figuur 9. Doorsnede met de opbouw van de vloeren. ©THV Demeyere – BCQ Architecten.

Figuur 10. Detail van de beide wadi's (niet op schaal). ©THV Demeyere – BCQ Architecten.

2.1.3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT

2.1.3.1 VRAAGSTELLING

Het bureauonderzoek ten behoeve van de vergunningsaanvraag heeft tot doel om op basis van bestaande bronnen informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken en bewaringstoestand ervan, de relatie met het landschap, de waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen. Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek van het terrein en de kerk?
- Welke gebruiksevolutie kende het terrein en de kerk?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site op lokaal, regionaal en op Vlaams niveau?
- Wat is de aard en waardering van het kennispotentieel?
- Is er verder vooronderzoek of opgraving noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?

2.1.3.2 DE RANDVOORWAARDEN

Niet van toepassing

2.1.4 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET VOORONDERZOEK

2.1.4.1 MOTIVERING VAN DE ONDERZOEKSSTRATEGIE, -METHODEN EN -TECHNIEKEN

STRATEGIE

In deze nota wordt een **bureauonderzoek** uitgevoerd **voor een zone die gekenmerkt wordt door een hoge dichtheid aan bebouwing in het verleden**. Dit type onderzoek heeft als bijkomend doel het landgebruik van het gebied door de eeuwen heen te reconstrueren in relatie tot het omliggende dorpsweefsel. Focus ligt daarbij vanzelfsprekend op de kerkgeschiedenis. Daarvoor wordt bijzondere aandacht besteed aan de relevante archeologische en aardkundige gegevens en bronnen, en eventueel eerder uitgevoerd onderzoek naar de historische evolutie van het dorp.

Dit bureauonderzoek moet uiteindelijk leiden tot een gemotiveerd advies of, en welke, maatregelen van verder vooronderzoek (met of zonder ingreep in de bodem) op het projectgebied noodzakelijk zijn.

METHODEN EN TECHNIEKEN

Met het oog op een gemotiveerd advies is enerzijds landschappelijk, historisch en archeologisch bronnen- en online beschikbare georeferentie kaartenmateriaal geconsulteerd en zijn eventuele (recente) verstoringen binnen het projectgebied geïnventariseerd, met het oog op het opstellen van een archeologisch verwachtingspatroon. Anderzijds is de impact van de werken op de ondergrond geëvalueerd. Deze impact werd afgewogen ten aanzien van het te veronderstellen verwachtingspatroon, op basis waarvan uiteindelijk een gemotiveerd advies kan opgesteld worden.

2.1.4.2 ORGANISATIE VAN HET BUREAUONDERZOEK

Alle hieronder vernoemde bronnen zijn geconsulteerd door erkend archeoloog Arne De Graeve, Wouter De Maeyer en Davy Herremans. Opmaak van de figuren en de georeferentie geschiedde door Davy Herremans, Arne De Graeve, Erik Verbeke & Wouter De Maeyer. Inhoudelijke afwegingen en keuzes zijn in overleg geschied tussen Arne De Graeve en Wouter De Maeyer

2.1.4.3 ASPECTEN WAARVOOR HET ADVIES VAN SPECIALISTEN WERD INGEROEPEN

Niet van toepassing.

2.1.4.4 ASPECTEN WAARVOOR ALGEMENE WETENSCHAPPELIJKE ADVISERING WERD INGEROEPEN

Niet van toepassing.

2.1.4.5 MOTIVERING VAN DE GESELECTEERDE BRONNEN

Tijdens het bureauonderzoek is een analyse gemaakt van de **bodemsoorten**. Daarnaast werd onderzocht waar mogelijk afgedekte bodems en/of resten uit de prehistorie of jongere periodes kunnen verwacht worden. De aardkundige gegevens zijn online opgezocht via de Bodemverkenner (www.dov.vlaanderen.be) en de Geopunt-kaart (www.geopunt.be), de kaarten zelf zijn geraadpleegd via WMS in een GIS-omgeving. Verdeler van deze kaarten is de Databank Ondergrond Vlaanderen.

Het belangrijkste beschikbare **historisch kaartmateriaal** is vooral geraadpleegd om de grondgebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Deze informatie uit het historische kaartmateriaal kan een impact hebben op de kwaliteit van het eventueel oudere bodemarchief. Het historisch kaartmateriaal is georeferentieerd geraadpleegd via WMS in een GIS-omgeving. Verdeler van het kaartenmateriaal is het Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen.

Voor het archeologisch kader is de Inventaris Onroerend Erfgoed (**Private en publieke waarnemingen**) geraadpleegd, alsook de beschikbare literaire bronnen.

De **ontwerpplannen** zijn door THV Demeyere – BCQ Architecten ter beschikking gesteld.

Een **terreinbezoek** werd tevens uitgevoerd op 07/12/2023 en 23/01/2024 en lichtte ons in over de toestand van het terrein.

Alle gegevens werden hierna samengebundeld in voorliggende archeologienota.

2.2 ASSESMENTRAPPORT

2.2.1 METHODEN, TECHNIEKEN EN CRITERIA

Het assessmentrapport omvat alle informatie afkomstig uit het **bureauonderzoek**: dit zijn alle relevante gegevens die over het projectgebied verzameld kunnen worden uit toegankelijke literatuur en kaartmateriaal en bijdragen tot het gefundeerd inschatten van het archeologisch potentieel van het plangebied. Om dit laatste te bereiken worden de verzamelde gegevens met elkaar vergeleken, geconfronteerd en samengelegd. Vanuit deze assessment van het plangebied moet een goede motivering mogelijk zijn over de noodzaak en het nut van al dan niet verder te nemen maatregelen.

Een waardevol assessment van het archeologisch potentieel van een projectgebied op basis van een bureauonderzoek is enkel mogelijk indien de bronnen voldoende en afdoende relevante gegevens opleveren om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Bij afwezigheid of onvoldoende data zijn bijkomende maatregelen nodig om tot een correcte inschatting voor het projectgebied te komen.

2.2.2 CONSERVATIE-ASSESSMENT

Alle gegenereerde data die in het kader van deze archeologienota tot stand komen, worden door **SOLVA** digitaal bewaard op een centrale server die dagelijks “in-huis” wordt geback-up’t en off-site wordt gekopieerd. Alle gegenereerde data en rapporten zijn geïntegreerd in de **SOLVA**-Archeologiedatabank raadpleegbaar. Een conservatie-assessment voor vondsten of stalen is bij dit bureauonderzoek niet van toepassing.

2.2.3 DE LANDSCHAPPELIJKE LIGGING VAN HET ONDERZOEKSGEBIED EN ZIJN OMGEVING

2.2.3.1 ALGEMENE LANDSCHAPPELIJKE EN GEOGRAFISCHE SITUERING

Wortegem-Petegem is gesitueerd in het zuidwesten van de provincie Oost-Vlaanderen. De gemeente bevindt zich op de grens tussen twee districten in de ecoregio van de westelijke interfluvia, meer bepaald tussen het zandig Leie-Schelde interfluvium en het lemig Leie-Schelde interfluvium. Beide districten hebben een sterk golvend tot heuvelachtig reliëf en verschillen van elkaar op basis van de bodemtextuur. Het zandig interfluvium is gekenmerkt door een zandige tot lemige zandbodem en het lemig interfluvium heeft een bodem bestaande uit lemig zand of (lichte) zandleem. De districtsgrens is gekoppeld aan de 45 m hoogtelijn, waardoor de dorpskern van Wortegem eerder in het lemig Leie-Schelde interfluvium zijn te situeren (Figuur 11).

2.2.3.2 AARDKUNDIGE EN HYDROGRAFISCHE SITUERING⁵

OMGEVING

2.2.3.2.1 GEOLOGIE

De Tertiaire afzettingen vormen subhorizontale lagen die zacht afhellen naar het noorden. In de zandleemstreek behorend tot het Scheldebekken liggen de Tertiaire formaties op heel wat plaatsen dicht bij het oppervlak. Ze bestaan hoofdzakelijk uit mariene kleiige en zandige sedimenten. Volgende lagen komen voor: Formatie van Gent; Formatie van Tielt (Lid van Egem); Formatie van Kortrijk (leden van Aalbeke – Moen).

Terrasafzettingen van het Midden-Pleistoceen (Mindelglaciaal) komen voor op het peil van ca. 60 m ter hoogte van Wortegem-Knock, Kruishoutem en Ooike. Ze bestaan uit grof grintrijk zand en bereiken een dikte van max. 3 m. Het verdere verloop van het Midden-Pleistoceen wordt gekenmerkt door sterke erosie.

De zandlemige lössmantel behoort tot de afzettingen van het Boven-Pleistoceen (Würm-glaciaal). Hoewel de reliëfvormen hierdoor afvlakten, komen de hoofdtrekken van het huidige reliëf nog grotendeels overeen met die van het versneden Tertiair substraat. De accumulatie van de lössmantel gebeurde onder koude, relatief droge omstandigheden met tussenfasen gekenmerkt door solifluxie en afspoeling. Het eolisch materiaal is hoofdzakelijk afkomstig uit het toenmalig droogliggend Noordzeebekken en werd vooral tijdens sneeuwstormen afgezet. Veelal sedimenteerde het materiaal pas definitief na het smelten van de sneeuw en na een transport door het smeltwater. Hierdoor vertoont de afzetting dikwijls een duidelijke stratigrafie. De oorsprong is dus niveo-eolisch of niveo-fluviaal. Op de sterkst geëxposeerde gedeelten is de Quartaire deklaag dun en vertoont ze een bijmenging met het onderliggend substraat.

De Holocene formaties omvatten recente alluviale en colluviale afzettingen in de valleien (beken).

2.2.3.2.2 RELIËF

Het reliëf is zwak tot zeer zwak golvend, met een algemene helling naar het noordoosten. Vanaf Wortegem-Knock over Kruishoutem strekt zich een betrekkelijk smalle, vlakke rugzone uit, waarvan de hoogte schommelt tussen 60 en 75 m. Deze ruggen komen verder naar het ZW ook voor, waarvan de hoogste delen ter hoogte van Bellegem en Heestert gelegen zijn. In het zuiden van het ecodistrict helt het golvend leemlandschap af naar het zuiden.

De oostflank van de ruggen werd door kleine riviertjes tamelijk intens ingesneden, waardoor een reeks evenwijdige, smalle naar het NO georiënteerde en dalende ruggen tussen de dalhoofden zijn overgebleven. Veelal zijn deze valleitjes door een steilrand begrensd. Ook de westflank van deze ruggen werd sterk uitgeschuurd door de beken. De rug vormt de scheiding tussen het verzamelgebied van de Leie en de Schelde. Bijna loodrecht op de beekvalleien lopen plaatselijk kleine, secundaire

⁵ We baseren ons voor deze beschrijving op de definitie en karakterisering van de ecodistricten in Vlaanderen. In het concept 'ecodistrict' worden diverse geologische, geomorfologische, bodemkundige, hydrografische en historisch-geografische aspecten, die ook een determinerende invloed hebben gehad op het menselijk handelen in het verleden, in relatie tot elkaar besproken: Sevenant et al. 2002.

depressies uit, waardoor het reliëf in de nabijheid van de valleien sterk wordt geaccentueerd. Te Eine en Heurne zijn de ruggen daarentegen sterk afgeplat en breed.

In Petegem, Eine, Melden en Leupegem palen laag gelegen gebieden met een duidelijk microreliëf aan de vallei van de Schelde. Naar het achterland worden ze door een meestal sterke helling (8%) afgezoomd. Het algemeen niveau stijgt zeer geleidelijk van 10-15 m op de valleirand tot ca. 25 m aan de voet van de helling.

2.2.3.2.3 GEOMORFOLOGIE

De hoofdtrekken van het huidige reliëf komen nog grotendeels overeen met die van het versneden Tertiair oppervlak, afgevlakt door de Quartaire dekmantel. Het reliëf werd bepaald door het hydrografisch net en de aard van het Tertiaire substraat. Zwaar kleiige en/of harde zandsteenlagen en grindlagen boden beter weerstand aan de erosie. Ze vormen het substraat van de steile hellingen en heuveltoppen en bepalen een heuvelig reliëf. Boven het meer erodeerbare substraat is het reliëf doorgaans golvend.

Grotere löss- en sneeuwafzettingen op de lijzijden en ongelijke insolatie volgens oriëntatie van de hellingen in een periglaciaal milieu zouden een voorname rol gespeeld hebben bij de vorming van de dalasymmetrie.

2.2.3.2.4 BODEMS

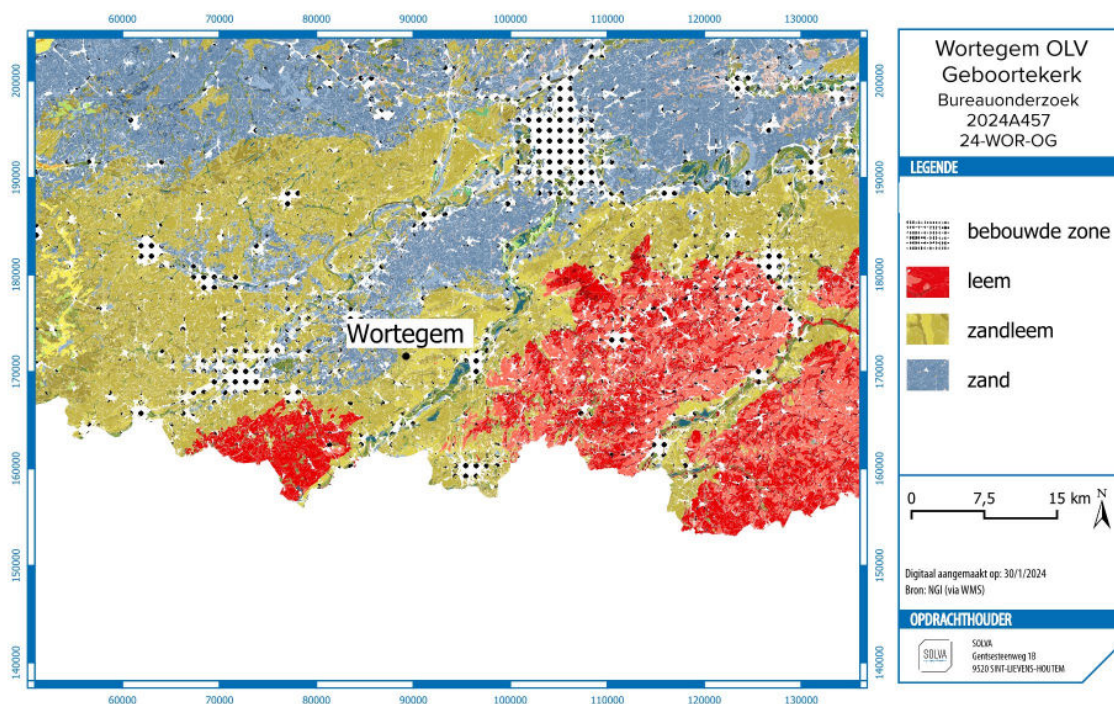
Licht-zandleemgronden: deze gronden liggen op de lokale dekzandruggen langs de Scheldevallei en vormen een smalle overgangszone tussen de lemig-zandgronden en de zandleemgronden. Het zijn overwegend gronden met Bt-horizont (Pba, Pca) of verbrokkelde Bt-horizont (Pbc, Pcc, Pdc). Ze zijn droog op de hoogste ruggedeelten, matig droog en matig nat op de randen. Licht-zandleemgronden met plaggendeck beslaan een kleine oppervlakte te Huise. De gronden zonder profielontwikkeling komen in beekvalleien voor; ze variëren van droog tot zeer nat. Enkele van deze gronden zijn hoog gelegen en staan onder invloed van stuwwater.

Zandleemgronden: de natuurlijke drainering in deze gronden is sterk uiteenlopend. De zwak en matig gleyige zandleemgronden vormen in het noorden de overgang tussen leemgronden en licht-zandleem- en lemig-zandgronden. Op de goed ontwaterde interfluviale ruggen komen overwegend grijsbruine podsolachtige gronden voor. Bij een onvoldoende natuurlijke drainering overheersen de gedegradeerde podsolachtige bodems. De substraatgronden treft men meestal aan op toppen en steile hellingen: ze hebben een matige, onvoldoende of slechte drainering. Te midden van de gronden met substraat op geringe diepte komen vaak ontsluitingen van de Tertiaire klei voor. Deze ontsluitingen hebben een slechte natuurlijke ontwatering en dragen bodems waarvan de profielontwikkeling niet kan worden gedefinieerd. Plaatselijk liggen op de hellingen en in kleine depressies colluviale gronden op zandleem. In de valleien zijn het matig gleyige tot zeer sterk gleyige alluviale gronden.

Leemgronden: de leemgronden zijn nauw verwant met de zandleemgronden. Het zijn overwegend diepe leemgronden met textuur-B-horizont of met structuur-B-horizont en met matige tot onvoldoende natuurlijke drainering. Enkele ondiepe leemgronden met klei-zandsubstraat of kleisubstraat worden op hellingen aangetroffen.

De goed gedraineerde gronden op colluviaal leem beslaan smalle stroken aan de oorsprong van droge secundaire depressies. De matig goed en onvoldoende gedraineerde gronden op colluviaal leem vormen meestal doorlopende stroken in de secundaire depressies en aan de rand van de beekvalleien. De tamelijk slecht gedraineerde gronden op alluviaal lemig materiaal liggen in de kern van de beekvalleien.

Kleigronden: de kleigronden worden hoofdzakelijk in enkele beekvalleien aangetroffen. Het zijn hydromorfe alluviale gronden op klei en zware klei. Op sommige toppen en hellingen komen ontsluitingen van de Tertiaire klei voor. Deze gronden vertonen meestal geen duidelijke profielontwikkeling en hebben een matige tot slechte natuurlijke drainering.

Figuur 11. Bodemkaart (algemeen) met aanduiding van Wortegem (bron: AGIV).

HET PROJECTGEBIED

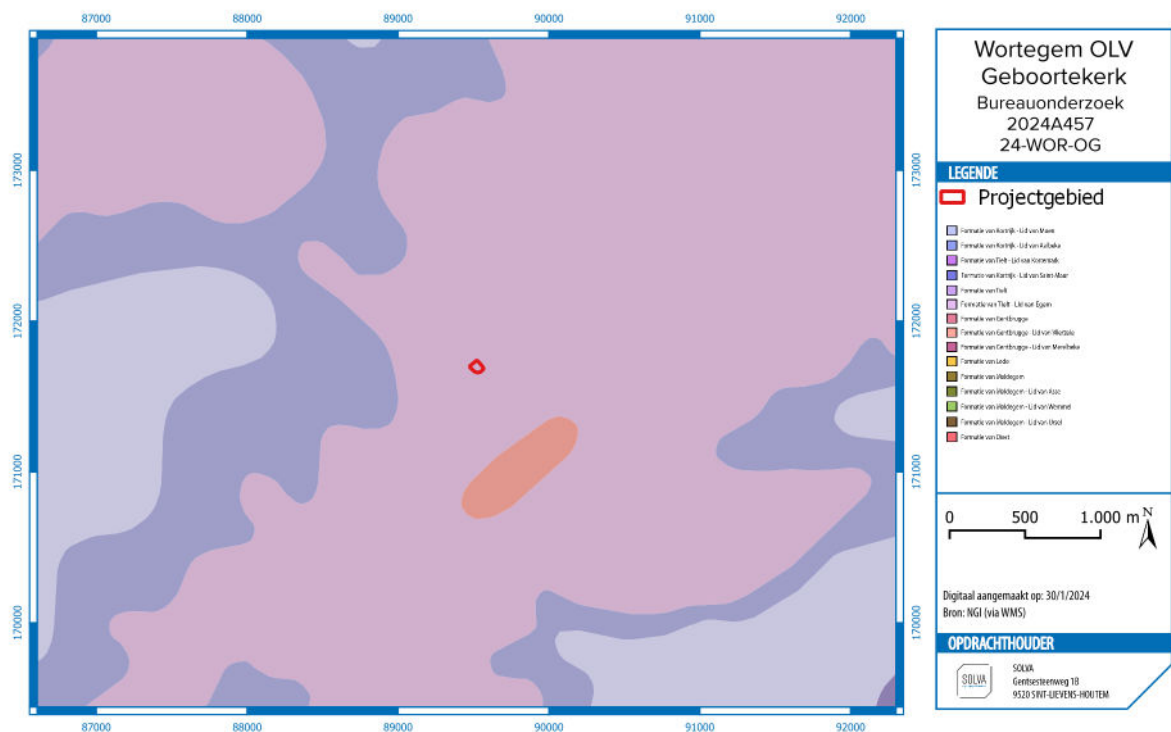
De **Quartairgeologische profieltypekaart** (Figuur 12) karakteriseert het projectgebied grotendeels als geen Holocene en/of Tardiglaciale afzettingen bovenop de Pleistocene sequentie (1). Hierbij rusten er eolische afzettingen (ELPw) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) of mogelijk Vroeg-Holoceen. In de omgeving van Wortegem gaat het vermoedelijk om leem. Deze afzettingen rusten op hellingsafzettingen uit het Quartair (HQ)

Op de **Tertiairgeologische profieltypekaart** is te zien dat het projectgebied gelegen is op de Formatie van Tielt, grijsgroen zeer fijn zand tot silt. Doorgaans kleihoudend.

Voor het gebied is **geen geomorfologische kaart** beschikbaar.

Figuur 12. Quartairegeologische profieltypekaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV).

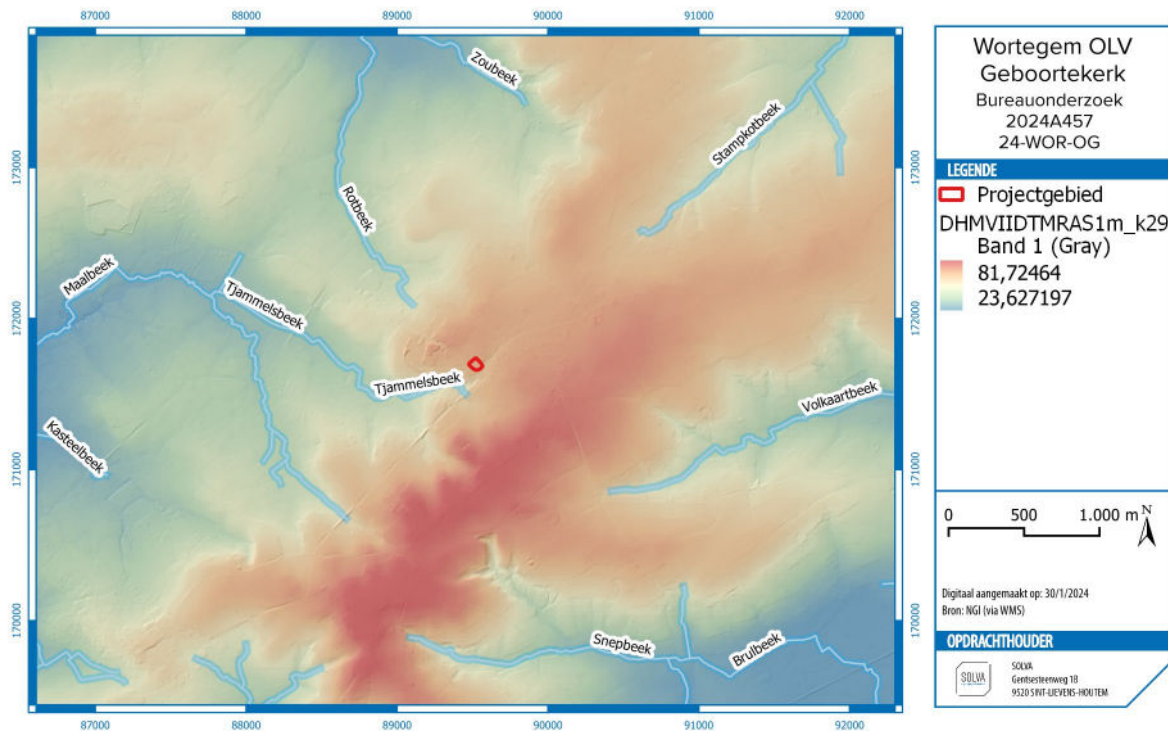

Figuur 13. Tertiairgeologische profieltypekaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV).

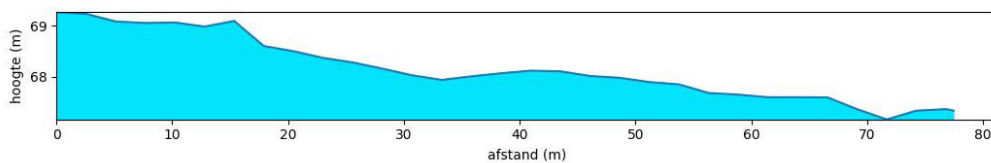
2.2.3.3 FYSISCH-GEOGRAFISCHE SITUERING

Wortegem is een deelgemeente van Wortegem-Petegem en is gelegen in het zuidwesten van de provincie Oost-Vlaanderen. Het onderzoeksgebied bevindt zich op de grens tussen twee districten in de ecoregio van de westelijke interfluvia, meer bepaald tussen het zandig Leie-Schelde interfluvium en het lemig Leie-Schelde interfluvium.

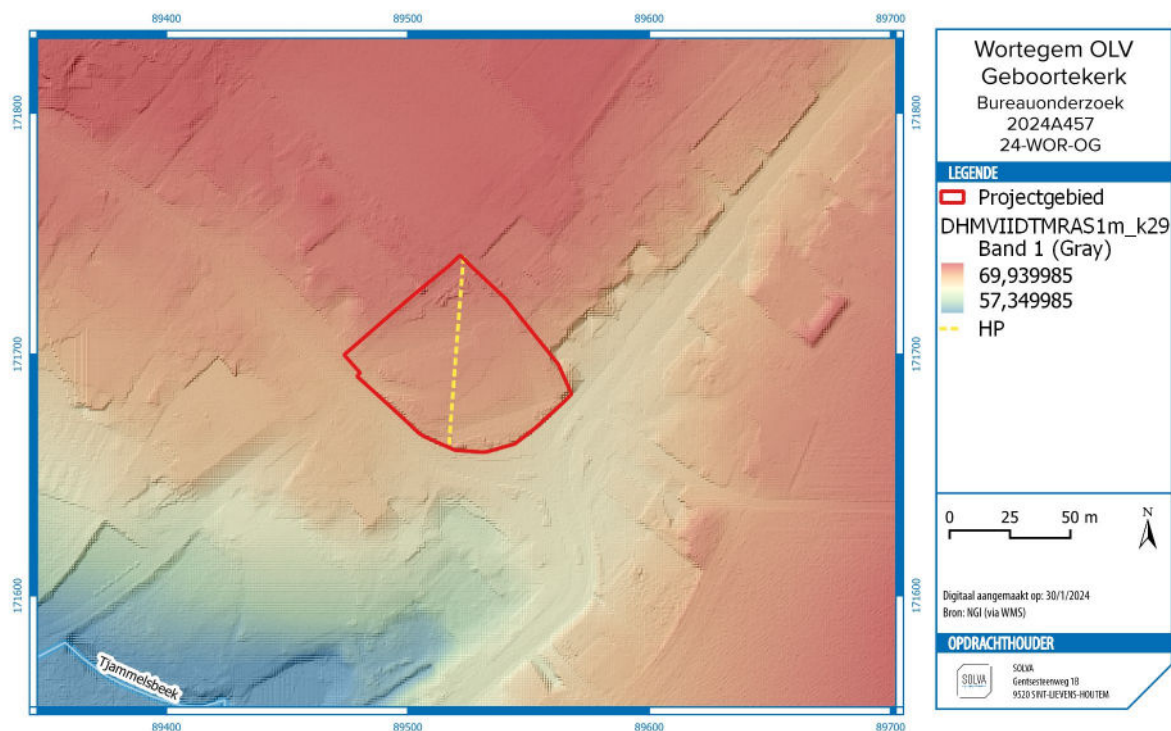
Het projectgebied zelf is **hellend** in zuidelijke richting met hoogtes schommelend tussen +69,26 m en +67,34 m TAW (Figuur 14 - Figuur 16).

Figuur 14. Het projectgebied op het DHM met aanduiding van de topografie (bron: Digitaal Vlaanderen).

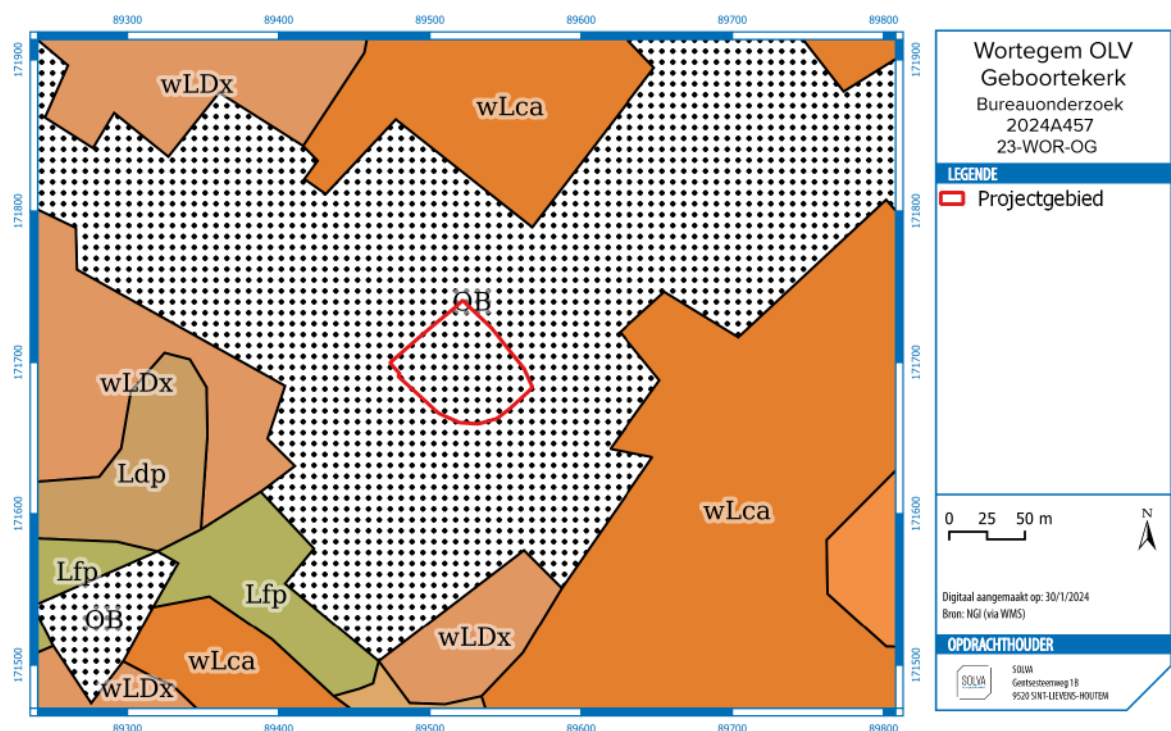
Figuur 15. Hoogteprofiel ter hoogte van het projectgebied.

Figuur 16. Aanduiding van de hoogteprofielen ter hoogte van het projectgebied (bron: Digitaal Vlaanderen).

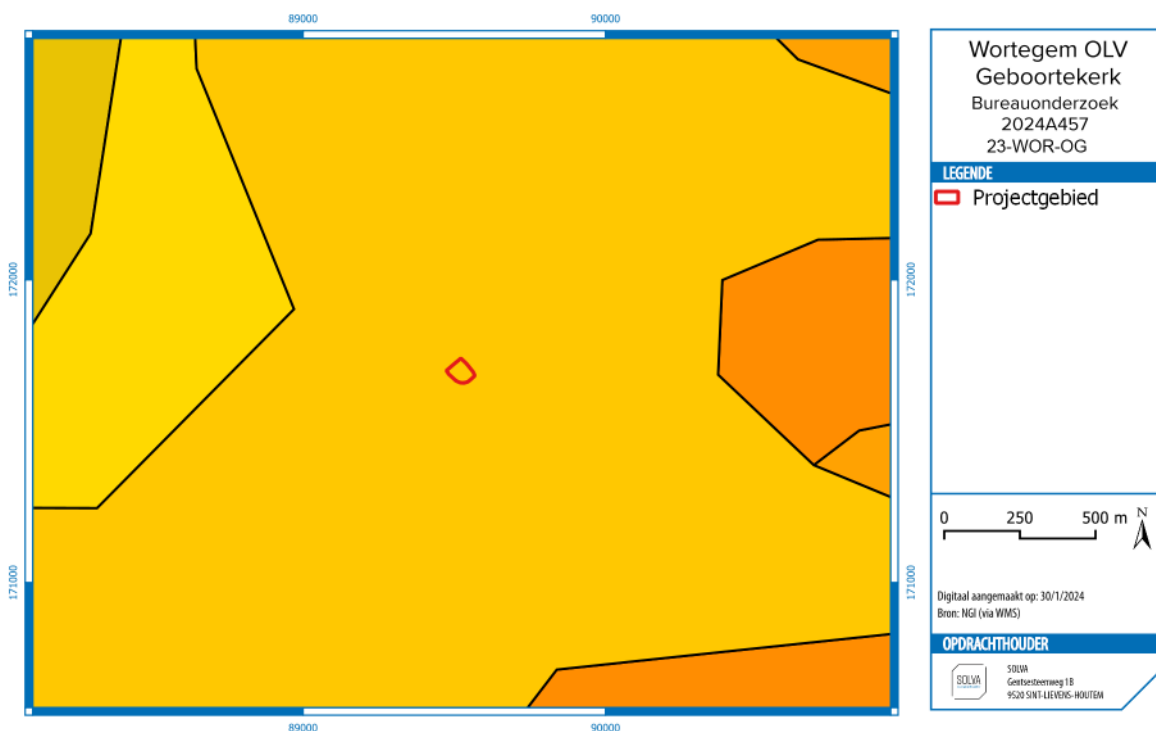
De **potentiële bodemerosiekaart** geeft voor het projectgebied zelf geen concrete informatie weer.

De **bodemkaart** geeft aan dat de gronden van het projectgebied kunstmatige gronden (OB) betreft, sterk verstoord door antropogeen ingrijpen, in dit geval urbane ontwikkeling (Figuur 17).

Figuur 17. Bodemkaart van het projectgebied (bron: Digitaal Vlaanderen).

Op de **bodemassociatiekaart** valt het projectgebied binnen associatie 38, niet gedifferentieerde zandlemige of lemige substraatgronden op klei-zandcomplex (Figuur 18).

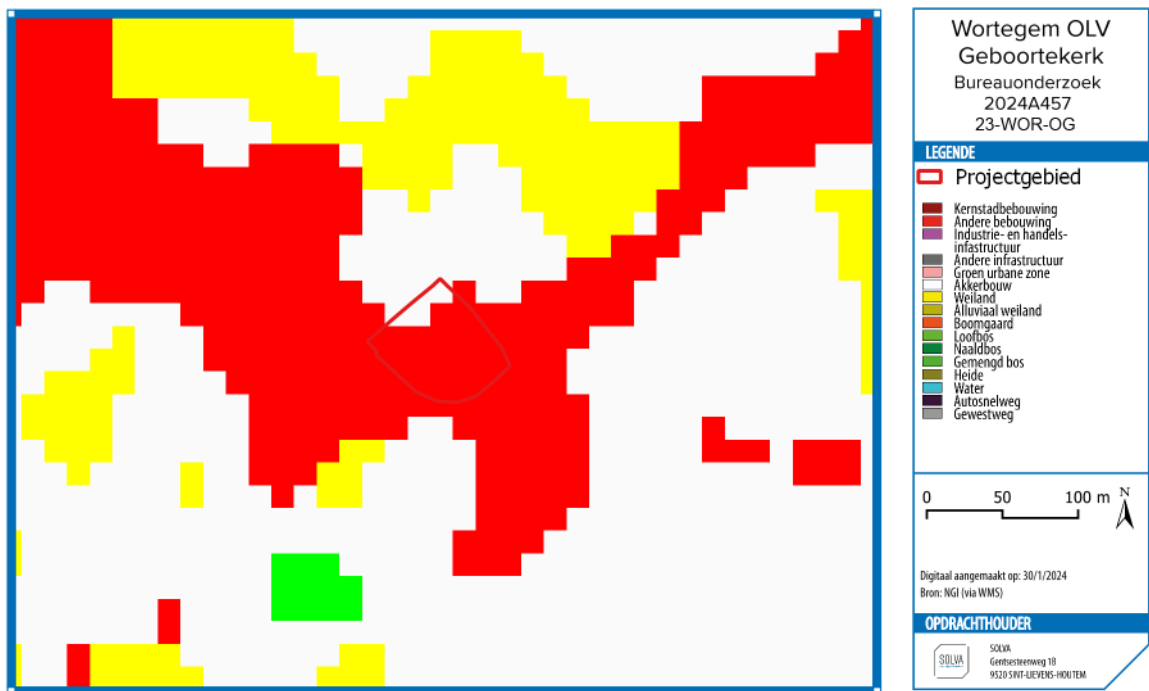
Figuur 18. Bodemassociatiekaart (bron: Digitaal Vlaanderen).

2.2.3.4 GRONDGEBRUIK

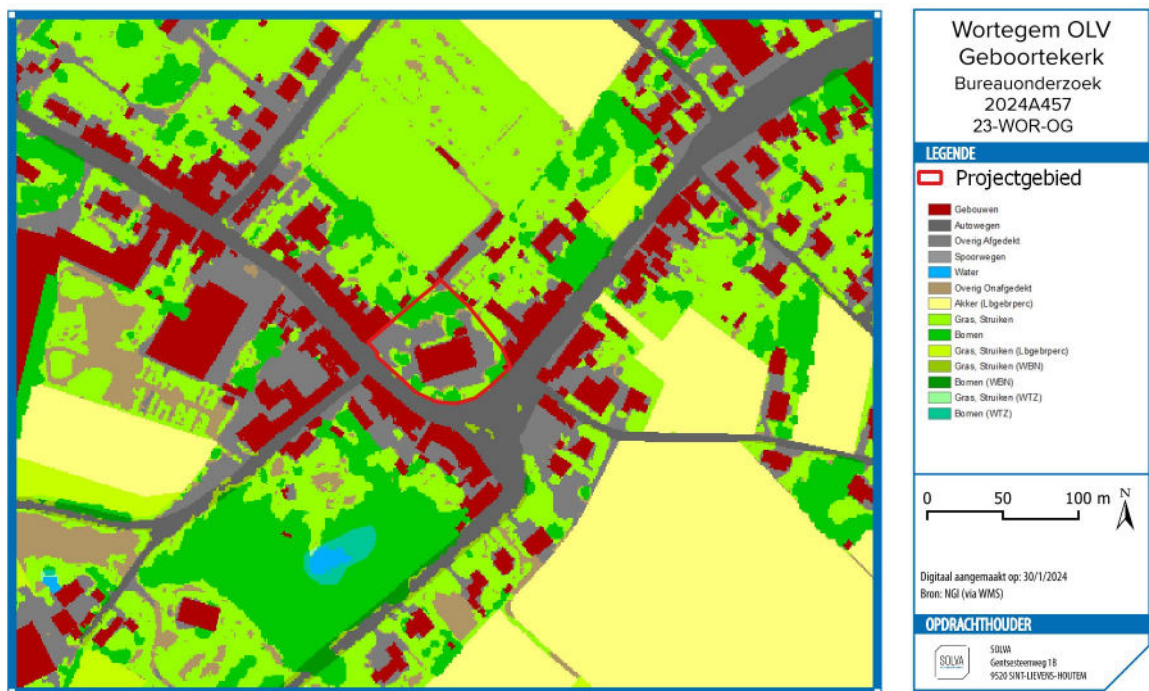
Volgens de **bodemgebruikskaart** valt het projectgebied nagenoeg volledig in een zone met 'andere bebouwing'.

Ook de **bodembedekkingskaart** toont dat het projectgebied wordt ingenomen door bebouwing. Verder zien we verharding, bomen en gras of struiken.

Een **recente luchtfoto** uit 2022 toont vanzelfsprekend de bestaande toestand.

Figuur 19. De bodemgebruikskaart met aanduiding van het projectgebied (bron: Digitaal Vlaanderen).

Figuur 20. De bodembedekkingskaart met aanduiding van het projectgebied (bron: Digitaal Vlaanderen).

2.2.4 HET ONDERZOCHE GEBIED EN ZIJN OMGEVING IN ZIJN HISTORISCH KADER

2.2.4.1 HISTORISCH KADER WORTEGEM

De historische informatie over de geschiedenis van Wortegem reikt tot op heden slechts tot de 10de eeuw. Het dorp ligt langs een oude verbindingsweg tussen Oudenaarde en Kortrijk en bevindt zich op een helling in een door beken ingesneden landschap. Het heuvelachtige terrein en de natte beekdepressies zouden een argument kunnen zijn voor een latere ingebruikname als landbouwgebied en de ontwikkeling van nederzettingen.⁶ De kans dat dit eerder te maken heeft met de stand van het onderzoek is echter zeer reëel.

Onderzoek in de Diepestraat te Wortegem door SOLVA legde een vroegmiddeleeuwse nederzetting bloot. De opgegraven sporen en structuren uit de Karolingische periode zijn te interpreteren als de rand van een grotere nederzetting die als voorloper van het huidige Wortegem te beschouwen is.⁷ De nederzetting is ontstaan aan de rand van het voormalige Forestum Methela. Daarbij zijn twee holle wegen duidelijk bepalend voor de organisatie van de site. Zelfs tot op de dag van vandaag drukken ze nog hun stempel op het landschap.

Het toponiem Wortegem, teruggaand op het 12de-eeuwse *Wrattinim* of *Warthenghem*, heeft een Germaanse oorsprong en lijkt afkomstig te zijn van *Waratinga-heim* of woning van de lieden van Warato. In de historische bronnen komt Wortegem voor het eerst voor in 964, wanneer de kerk vermoedelijk door Arnulf I, graaf van Vlaanderen aan de Sint-Pietersabdij van Gent is geschonken. In de 10de en 11de eeuw behoort Wortegem niet tot een specifieke heerlijkheid, maar valt het wel binnen de machtssfeer van het nabij gelegen Petegem. Op grotere schaal maakt het in deze periode deel uit van het graafschap Doornik-Kortrijk. Nog in de 11de, mogelijk pas in de 12de eeuw, is Wortegem opgenomen in de kasselrij Oudenaarde, maar ook dan blijft het nog overschaduwed door Petegem. De heren van Petegem behoren op dat moment tot de belangrijkste edelmannen van Vlaanderen. In 1268 is de heerlijkheid of baronie van Petegem gekocht door toenmalig graaf van Vlaanderen Gwijde van Dampierre.⁸

De ontwikkeling van de regio Wortegem-Petegem hangt nauw samen met de ontginning van het *forestum Methela*. Zo zou het Bouvelobos een restant vormt van het vroegere forest 'Methela' of 'Medele'. Mogelijke restanten hiervan zijn een boswalstructuur aan de zuidzijde van het huidige Bouvelobos.⁹

Het *forestum Methela* lag ten zuiden van het *Sceldeholt*, een groot bos- en heidecomplex dat zich uitstreckte van Sint-Pieters-Aalst in Gent, over De Pinte tot in Zulte, Olsene, Machelen en Kruishoutem. Het *forestum Methela* wordt vooral gesitueerd op het grondgebied van Beveren en Waregem, op de rechteroever van de Leie.¹⁰ Meer bepaald strekte het zich zuidwaarts uit vanaf de Vijve, de huidige Gaverbeek, tot Desselgem en Beveren, en in oostelijke richting bedekte het grote delen van Waregem en Nokere.

Het bos zou vóór 964 aan de Sint-Pietersabdij van Gent geschonken zijn¹¹. Anderzijds geeft Van Lokeren¹² een oorkonde uit 965 waarbij Boudewijn het *forestum Methela* aan de abdij schenkt. Het gaat hier hoogstwaarschijnlijk om Boudewijn III, die mede-graaf was van Arnulf I. Zoals in 4.1.1. reeds vermeld toont een oorkonde uit 964 aan dat graaf Arnulf I de kerk van Wortegem aan de Sint-Pietersabdij schonk. In 1027-1030 geeft graaf Boudewijn V het bos terug aan de Sint-Pietersabdij.¹³ Het bos was dus, waarschijnlijk tijdens de Noormanneninvallen en de bijhorende vlucht van de monniken, geësurpeerd door de graaf van Vlaanderen.

6 Verschoore 1979, pp. 10-11.

7 De Maeyer *et al.* 2018

8 Verschoore 1979, pp. 10-15.

9 <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/135399>

10 Tack, Van den Bremt & Hermy 1993, p. 19; Verhulst 1995, p. 117.

11 <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/125996>

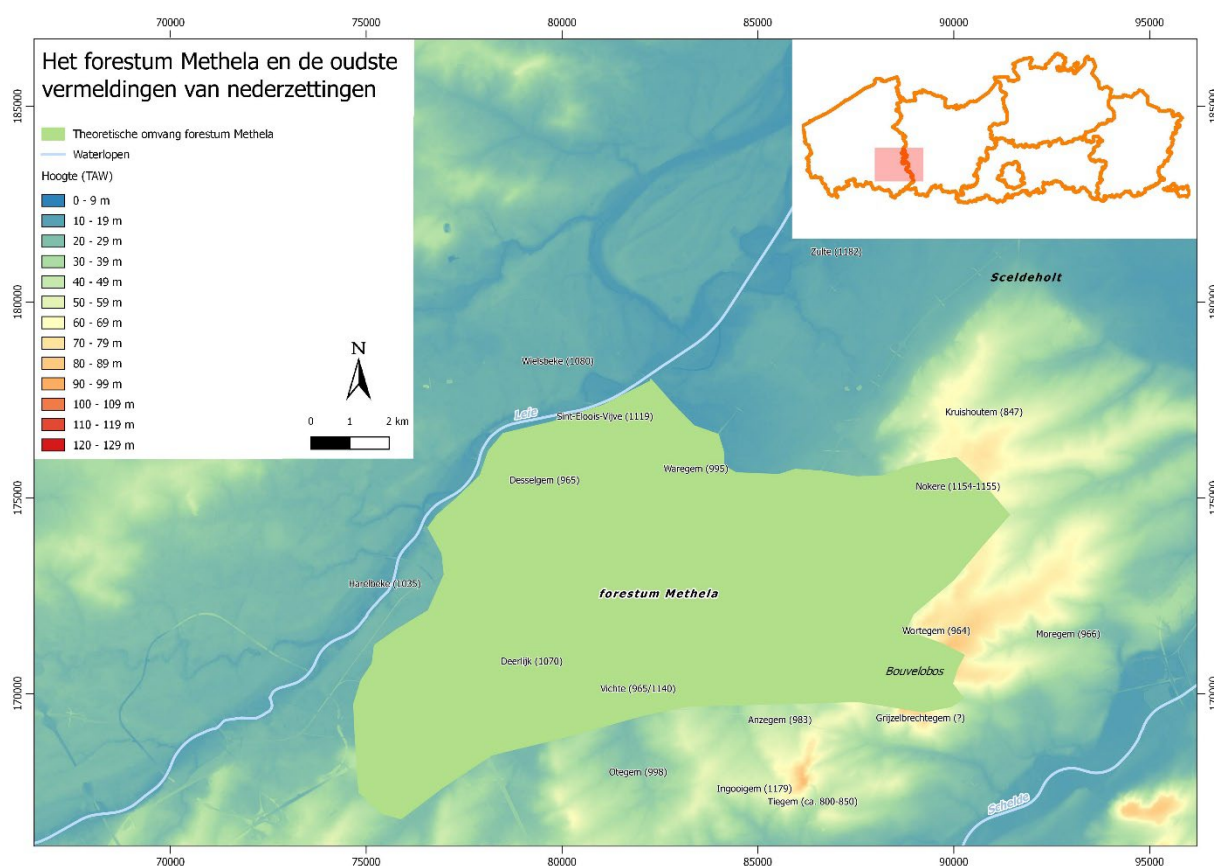
12 Van Lokeren 1869, pp. 75-76.

13 Van Lokeren 1869, pp. 75-76.

De meeste bosgronden zijn daarna ontgonnen en landbouwrijp gemaakt met uitzondering van verschillende grotere delen die in leen aan derden zijn geschonken. Hierdoor is de ontginning niet overall gelijktijdig verlopen. Het leenhof Bovinglo, onderdeel van de heerlijkheid Petegem, lijkt terug te gaan op een oude ontginningskern. Zo verwijst het –lo toponiem naar een open(gemaakte) plaats in het bos. De heerlijkheid Hemsrode zou terug te voeren zijn tot de 10de eeuw, en zou dan weer gelinkt worden aan de Gentse Sint-Pietersabdij. Het –rode toponiem verwijst mogelijk naar vroege bosontginning.¹⁴

De term *foreest* wijst verder op koninklijk bezit, misschien als jachtgebied, maar ook andere functies zijn mogelijk.¹⁵ De term *forestum* zou ook volgens Wickham wijzen op landsheerlijk bezit, meer bepaald op de landsheerlijke jachtrechten gekoppeld aan dit grondbezit.¹⁶ *Foresta* zijn door de landsheer gecreëerde jachtdomeinen, waar de bevolking wel rechten op kon hebben. Deze betekenis van de term *forestum* houdt ook in dat het niet per se om bossen hoeft te gaan: integendeel, in *foresta* kwamen ook heide, akkerland en weides voor.¹⁷ *Forestum* is dus geen landschappelijk begrip, wel een juridisch. De terminologie komt voor het eerst voor in de Merovingische periode.¹⁸

Dat *Methela* een bos was, lijkt wel bewezen, aangezien er in een oorkonde van de Sint-Pietersabdij vermeld is dat er 1000 varkens konden geweid worden. Het gaat om dezelfde oorkonde uit 965 als hierboven vermeld, er staat geschreven: *...forestum Methela, ubi possunt saginari mille porci...* Aangezien varkens bosdieren waren, gaat het waarschijnlijk wel om een groot bos.

Figuur 21. Methela-bos met aanduiding van vroege nederzettingen (E. Deschepper).

14 <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/135399>

15 Verhulst 1995, p. 117.

16 Wickham 1994, pp. 158-159.

17 Wickham 1994, p. 161.

18 Wickham 1994, p. 160.

Tot de 15de eeuw heeft Wortegem-Petegem voornamelijk een sterk agrarisch karakter, maar in de late middeleeuwen en vooral in de 18de eeuw verschuift de nadruk naar het spinnen en weven van lijnwaad of linnen.¹⁹

Tijdens de Eerste Wereldoorlog is de streek rond Wortegem-Petegem ook het toneel geweest voor de strijd tussen de bezetters en geallieerden. De slag bij de Schelde is hierbij het vermelden waard. Tijdens deze slag speelden de Spitaalbossen (gelegen tussen Wortegem, Waregem en Anzegem) en het Bouvelobos (hoger gelegen op een heuvelkam met steile hellingen tussen de Leie en de Schelde) in 1918 plaatselijk een belangrijke rol.

In hun poging om de Schelde te bereiken vanuit het Ieperfront moesten de geallieerden langs de heuvels tussen de Schelde en de Leie trekken. De weg van Anzegem naar Waregem en de spoorweg van Kortrijk naar Deinze was hiervoor de snelste route. Tegen 1 november 1918 had het Franse *41^{éme} Division* Petegem, Bevere en Oudenaarde kunnen bezetten. Ook de Franse *Poste de Commandement* van het *42^{éme} Régiment d'Infanterie* was in deze regio gesitueerd.²⁰

De Amerikaanse 37ste en de 91ste divisie die langs de Spitaalbossen moesten (die in die periode door de lokale bevolking grotendeels gerooid waren om het hout als brandstof te kunnen gebruiken), hadden meer moeite om de Duitsers te verslaan. In de bossen waren eind oktober namelijk Duitse troepen gestationeerd die voorzien waren van stevige artillerie en mitrailleurposten. Het spreekt voor zich dat tijdens die hevige strijd, ook al duurde het 'slechts' twee dagen, vele slachtoffers vielen. De uitgedunde Amerikaanse troepen slaagden er na veel bloedvergieten in Oudenaarde te bereiken, waar ze zich konden concentreren op het oversteken van de Schelde.

Bij het Bouvelobos speelde zich een gelijkaardig verhaal af. Vanop die locatie waren de Duitse troepen in staat het uitzicht en de controle te bewaren op de vallei van de Leie. Eens de Duitsers verslaan waren door de geallieerden, konden de Engelsen er een kamp oprichten van waaruit ze het eindoffensief verder konden zetten naar de Schelde toe en nog verder naar het Koppenbergbos waar ook Duitsers gestationeerd waren. De bomkraters en loopgraven zijn nog op te merken in het huidige landschap van het Bouvelobos.²¹

Vaak laten de restanten uit de wereldoorlogen door hun recente en soms ingrijpende karakter, sporen na in de bodem die tot de dag van vandaag op te merken zijn. Op hedendaagse maar zeker ook op historische luchtfoto's kunnen dergelijke ingrepen in de bodem te zien zijn. Ook voor het gebied van Wortegem bestaan zulke luchtfoto's. Jammer genoeg zijn hierop geen aanwijzingen te zien voor militaire acties op het onderzochte terrein.²²

In relatie tot de archeologische resultaten is ook de vermelding van Duitse en Britse aanwezigheid in deze streek tijdens WO II onontbeerlijk. Op iets meer dan 1 km ten oosten van het plangebied bevond zich tussen 1940 en 1944 een Duitse radarpost, genaamd "Goldhammer". De militaire post bevatte oorspronkelijk drie radars, barakken, luchtafweergeschut en een opslagplaats voor munitie. Tot op heden zijn nog een aantal van deze structuren bewaard. Het gaat om de sokkels van twee Würzburg-Riese radars en een bakstenen gebouw dat vermoedelijk dienst deed als stroomverdelingskabine.²³

Daarnaast maakte Wortegem deel uit van het strijdtoneel tijdens de 18-daagse veldtocht in 1940. Tijdens het oprukken van de Duitsers op woensdag 22 mei 1940 moesten de Britten zich terugtrekken. Om het oprukkende leger trachtten tegen te houden, hadden zij zowel artillerie als loopgraven en schutterskuilen in deze regio. Achter de weg tussen Oudenaarde-Wortegem en de heuvelrug bevond zich eveneens een Engelse linie²⁴.

19 Verschoore 1979, pp. 18.

20 Mededeling van de heer Jef Bogaert 31-03-2017.

21 <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/135399>

22 Mededeling Dr. Birger Stichelbaut.

23 <http://www.bunkergordel.be/14.026%20Duitse%20Radarpost%20Wortegem%20Petegem.htm>

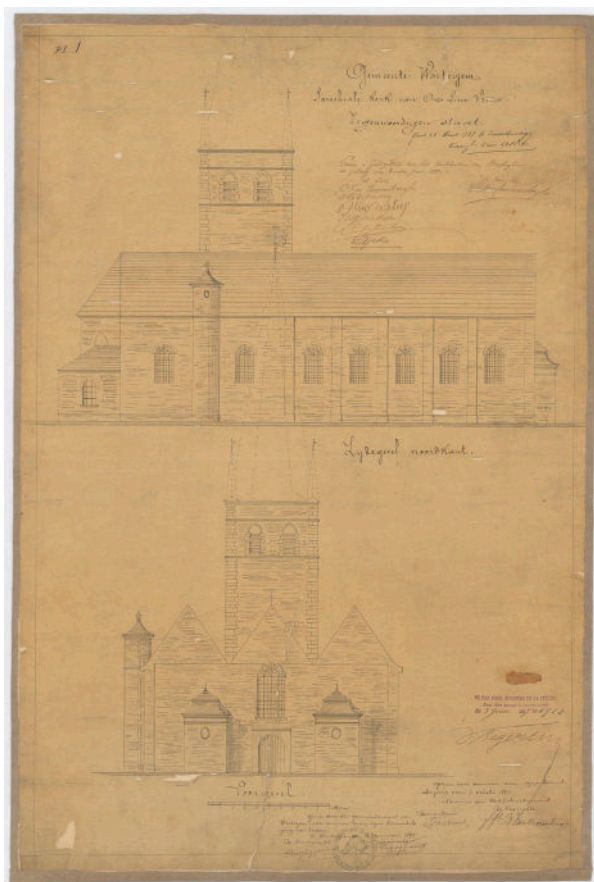
24 <http://www.bunkergordel.be/3-7-achttiendaagse%20veldtocht.htm>

2.2.4.2 HISTORISCH KADER OLV GEBOORTEKERK

De kerk van Wortegem draagt de patroniemen Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Rochus, maar is ook gekend als de Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk. Het gaat om een driebeukige hallenkerk omgeven door een afgerond ommuurd kerkhof. Het patronaatsrecht behoorde oorspronkelijk toe aan het kapittel van Doornik.

De oudste bewaarde delen situeren zich in de basis van het koor en de toren. Deze delen uit breuksteen zijn vermoedelijk overblijfselen van de eerste romaanse kerk uit de 13de eeuw. In de 15de eeuw werd de toren vernieuwd en in de loop van de 16de eeuw werden een kruisbeuk en zijbeuken toegevoegd. In 1732 werden er doorgedreven herstelwerken doorgevoerd. In de periode 1827-1828 volgden er uitbreidingswerken gevolgd door de toevoeging van een tweede sacristie in 1859. De huidige kerkhofmuur zou dateren in 1874 met op de hoek van de vroegere Kerkweg een omroephuisje dat verdween begin jaren 1940. In 1905-1909 werd de kerk aangepast in neogotische stijl naar bouwplannen uit 1883 van de hand van architect A. Van Assche (Gent). De realisatie volgde uiteindelijk pas in 1905. In 1988 werd het zuidwestelijke deel van het vroegere afgeronde kerkhof rond de kerk ingericht als parking.²⁵

Verschillende historische kaarten (zie 2.2.4.4) tonen een ander beeld van de kerk dan wat we vandaag kennen. De Ferrarriskaart toont een kruisvormig transept, met een afgeronde apsis aan het koor. De afronding van het koor is duidelijk verschillend met de driebeukige indeling die het koor vandaag heeft. Deze afronding is ook te zien op de Atlas der Buurtwegen en de Poppkaart. Het kruisvormige grondplan is echter bij deze laat 19de-eeuwse kaarten niet meer te zien. Mogelijk zijn deze toevoegingen, de uitbouwen die gemaakt zijn in de jaren 1827-1828.

Figuur 22. Bestaande toestand van de kerk opgetekend in 1894 voor de herbouw in neogotische stijl (KCML).

Een prentkaart uit de eerste helft van de 20ste eeuw (Figuur 23) toont de kerk vanuit het westen. Op de prentkaart is te zien dat er zowel in het zuiden, het westen als het noorden begravingen liggen.

²⁵ INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2024: Parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Rochus [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/28281> (geraadpleegd op 30 januari 2024).

Figuur 23. Prentkaart uit de eerste helft van de 20ste eeuw.

(bron: https://www.delcampe.net/static/img_large/auction/001/791/167/683_001.jpg?v=1)

2.2.4.3 INVENTARIS ONROEREND ERFGOED

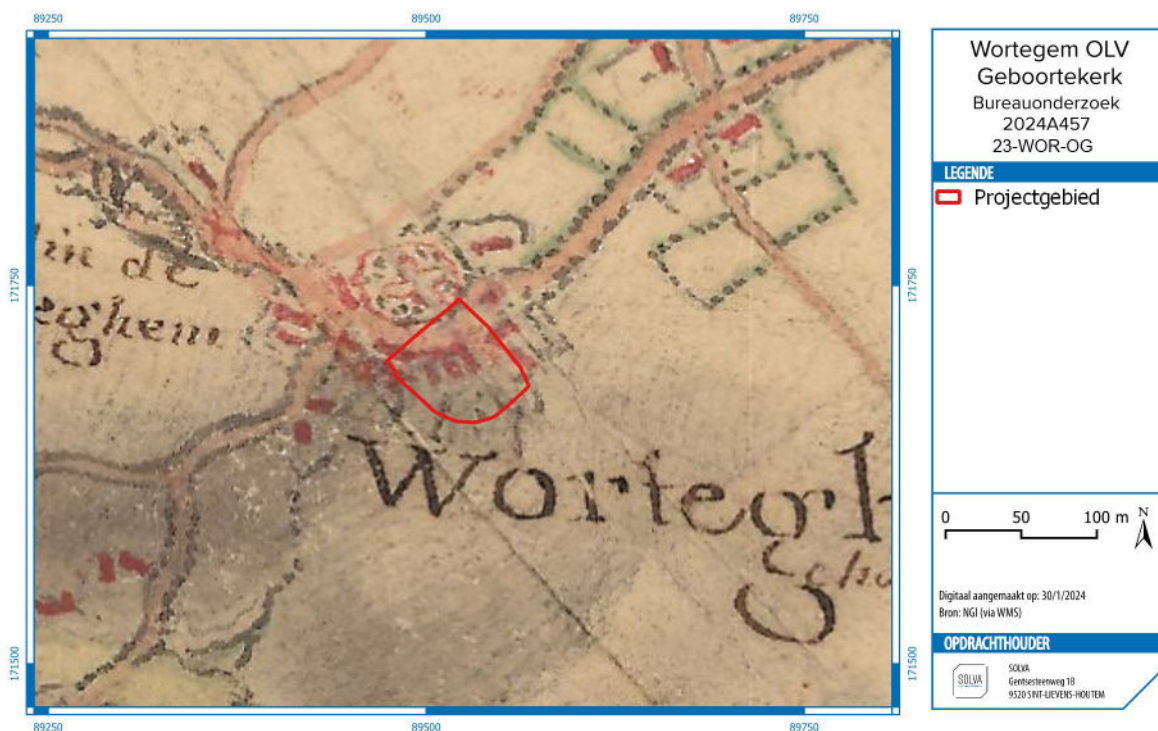
De parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Rochus is vastgesteld als bouwkundig erfgoed (145461).²⁶

De kerk situeert zich binnen de contouren van het Schelde-Leie interfluvium dat is vastgesteld in de landschapsatlas.²⁷

2.2.4.4 HISTORISCH-CARTOGRAFISCHE DOCUMENTEN

2.2.4.4.1 VILLARETKAART (1745 – 1748)

Op de Villaretk kaart wordt de kerk afgebeeld. We zien een kerk omgeven door een kerkhofmuur. De resolutie van de kaart laat weinig detailanalyse toe.

Figuur 24. Het projectgebied op de Villaretk kaart (Digitaal Vlaanderen).

²⁶ <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/145461>

²⁷ <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/10408>

2.2.4.4.2 JOZEF JOHAN FRANS FERRARIS – KABINETSKAART DER OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN EN HET PRINSDOM LUIK (1771-1778)

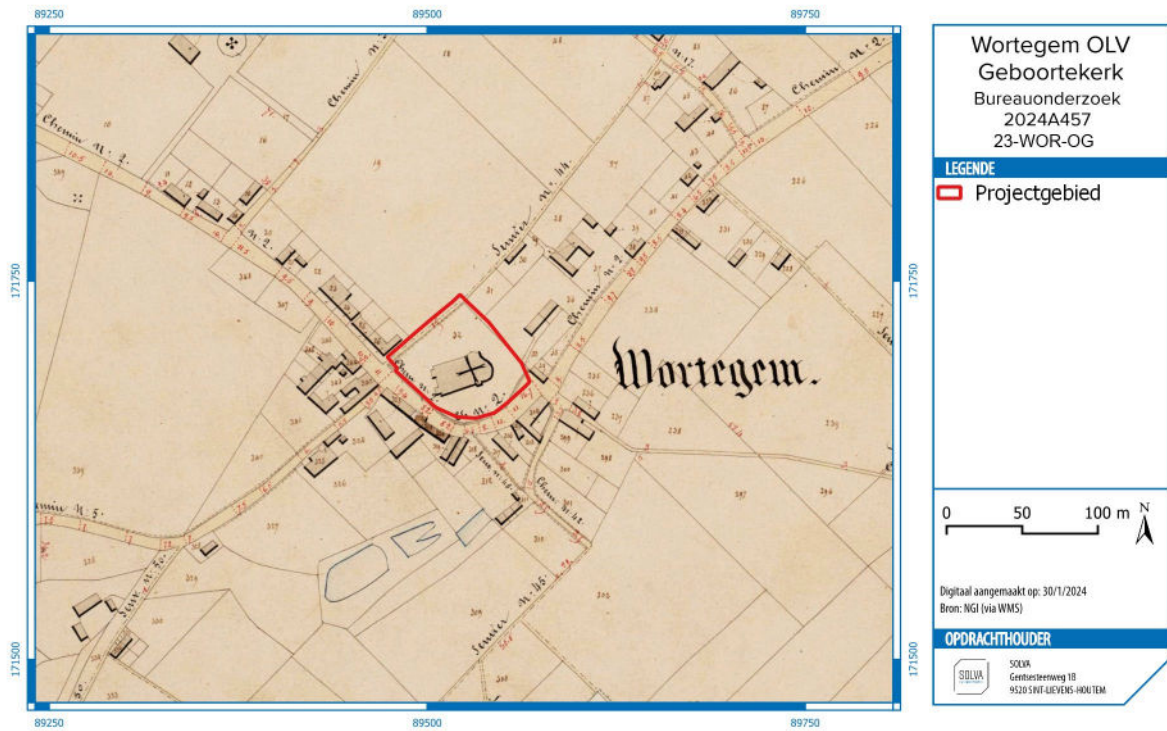
De Ferrariskaart biedt interessante informatie. We zien de kerk met koor gericht naar het oosten. Wat opvalt is dat het koor een apsis heeft, en niet het driebeukige koor zoals de kerk nu is. Bovendien is het kruistransept nog zichtbaar, daar waar dit vandaag de dag niet meer zichtbaar is doordat dit ingebouwd zit in de zijbeuken. De oriëntatie lijkt iets anders dan de huidige kerk of de kerk zoals afgebeeld op het 19de-eeuws kaartmateriaal. Mogelijk is dit te verklaren door een weinig nauwkeurige opmeting van de cartograaf. We herkennen aan de zuidkant langs het Wortegemplein een kerkhofmuur. De begraving lijken zich vooral in de zuidelijke zijde van het kerkhof te situeren.

Figuur 25. Het projectgebied op de Ferrariskaart (Digitaal Vlaanderen).

2.2.4.4.3 ATLAS DER BUURTWEGEN (CA. 1841)

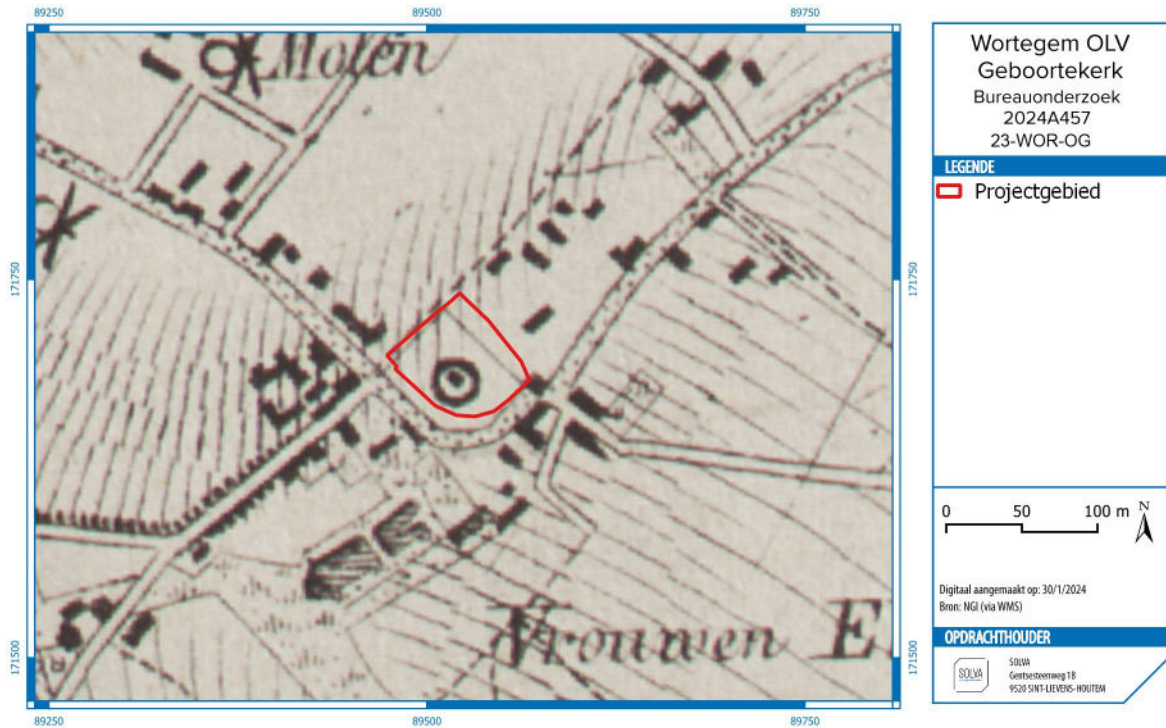
Op de Atlas der Buurtwegen zien we de kerk al volgens de huidige oriëntatie. Ook op deze kaart is nog een afgeronde apsis te zien aan het koor. Het driebeukige koor zoals het vandaag gekend is, is niet zichtbaar op de plannen. Het kruisvormige transept dat zichtbaar is op de Ferrariskaart, is hier niet meer te zien. De invulling van het kerkhof wordt niet in detail weergegeven. Het kerkhof lijkt aan de zuidzijde afgeboord met een kerkhofmuur.

Figuur 26. Het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen (Digitaal Vlaanderen).

2.2.4.4.4 PHILIPPE VANDERMAELEN – CARTES TOPOGRAPHIQUES DE LA BELGIQUE (1846-1854)

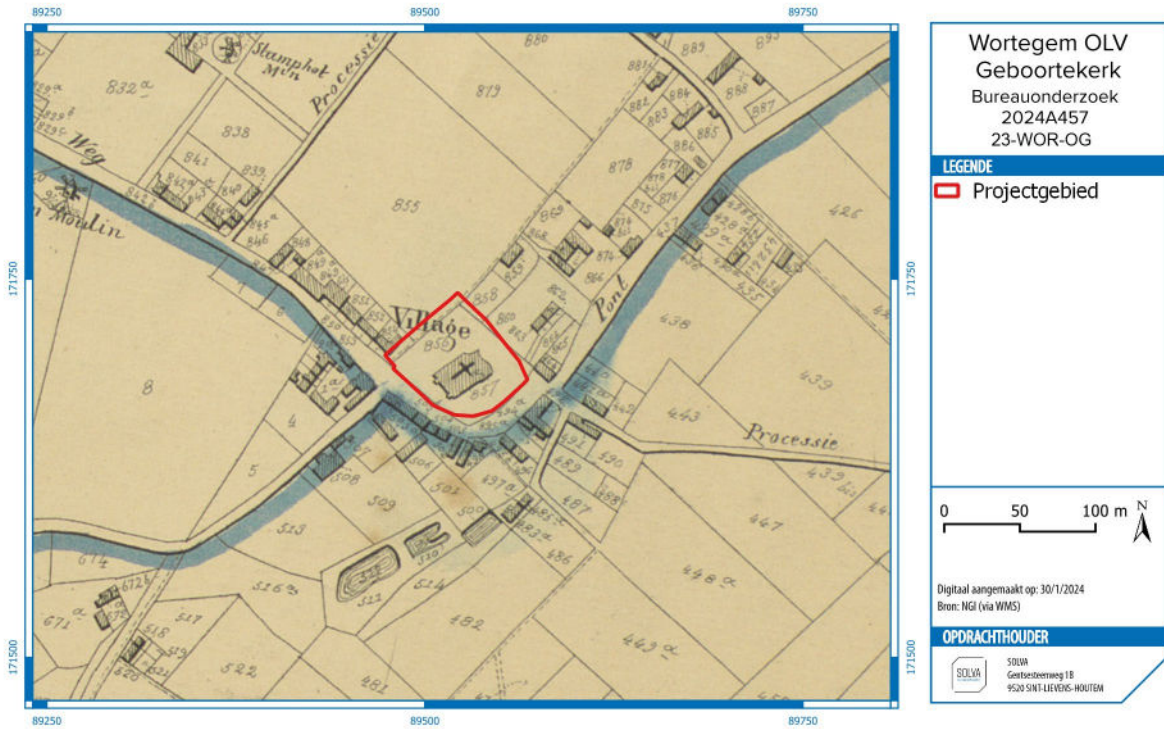
De Vandermaelenkaart toont eenzelfde situatie ten opzichte van de Atlas der Buurtwegen. Kerk en kerkhof worden niet in detail weergegeven. De kerk is slechts indicatief weergegeven, waardoor deze geen informatie geeft over de vorm en staat van het kerkgebouw in deze periode.

Figuur 27. Het projectgebied op de Vandermaelen-kaart.

2.2.4.4.5 PHILIPPE CHRÉTIEN POPP – ATLAS CADASTRAL PARCELLAIRE DE LA BELGIQUE (1842-1879)

Ook op de Poppkaart zien we een ongewijzigde situatie ten aanzien van de Atlas der buurtwegen. Het kruisvormige grondplan van de Ferrariskaart is ook op deze kaart niet meer te zien. Het koor heeft een aparte vorm wat er op kan wijzen dat dit deel slechts indicatief is weergegeven. Wel kan met zekerheid gezegd worden dat de afgeronde vorm van het koor, meer affiniteit vertoont met de vorm weergegeven op de oudere kaarten, dan met de driebeukige structuur die het koor de dag van vandaag heeft.

Figuur 28. Het projectgebied op de Popp-kaart.

2.2.4.4.6 RECENTE LUCHTFOTO'S

De luchtfoto's van 1971, 1979-90 en 2013-2015 bieden een weinig gewijzigd beeld. Ze tonen de situatie na de grondige restauratiewerken begin 20ste eeuw wanneer de kerk haar bestaand neogotische gelaat krijgt. Op de foto uit 1971 is het zuidelijk deel van het oorspronkelijk kerkhof nog niet ingenomen als parking.

Figuur 29. Het projectgebied op de orthofoto uit 1971 (Digitaal Vlaanderen).

Figuur 30. Het projectgebied op de orthofoto uit de periode 1979-1990 (Digitaal Vlaanderen)

Figuur 31. Het projectgebied op de orthofoto uit de periode 2013-2015 (Digitaal Vlaanderen).

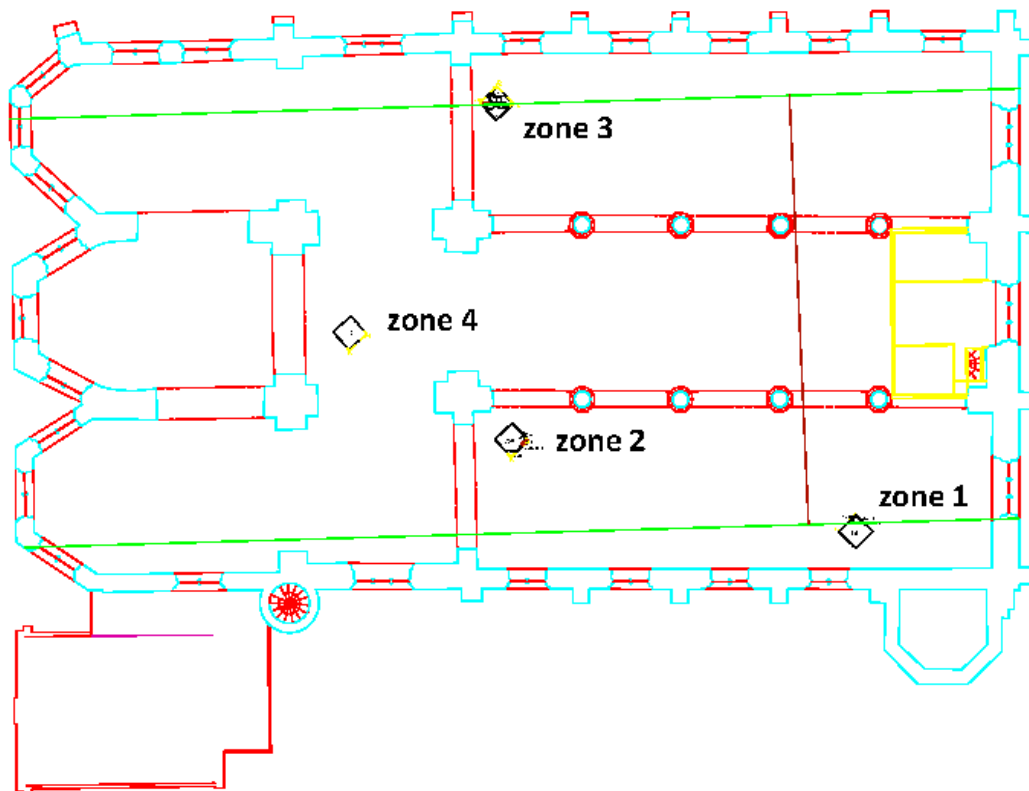
2.2.5 HET ONDERZOCHE GEBIED EN ZIJN OMGEVING IN ZIJN ARCHEOLOGISCH KADER

2.2.5.1 EERDER UITGEVOERD ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK IN HET PROJECTGEBIED

In het kerkgebouw werden in functie van een wetenschappelijke opgraving verschillende proefputjes gegraven.²⁸

De vier proefputjes van 1 m² geven een goed beeld van wat in de ondergrond te verwachten is. In twee proefputjes zijn op een diepte van 25 cm muren in Doornikse kalksteen aangetroffen (Foto 7 en Foto 9). De muren zijn afgebroken tot net onder het huidige vloerniveau. Het gaat wellicht om buitenmuren van een oudere, mogelijk romaanse kerkfase. Op Figuur 32 zijn de muren hypothetisch doorgetrokken over de volledige lengte van de kerk (groene lijnen), maar het is mogelijk, en zelfs waarschijnlijk dat deze kerkfase een stuk kleiner was. De oriëntatie van deze lijnen lijkt af te wijken van de huidige oriëntatie, maar dit kan te wijten zijn aan een afwijking bij de extrapolatie van de beperkt blootgelegde muurrestanten. De lijnen zijn parallel overgenomen wat toelaat de buitenwerkse afmetingen te nemen. Deze bedraagt 16,11 m. Opvallend is dat de eenbeukige Romaanse kerk (12de-eeuws) van het Egmontkasteel een buitenwerkse afmeting heeft van 16,10 m, wat goed correspondeert met de afmetingen van deze kerk.²⁹ Het is aannemelijk en zelfs waarschijnlijk dat de oudere één- of driebeukige kerk met een apart koor nog volledig onder de huidige kerk op geringe diepte bewaard is gebleven.

In zone 2 zijn verschillende vloerniveau's aangetroffen die mogelijk te linken zijn aan een fase voorafgaand aan de intensieve neogotische verbouwingen uit het begin van de 20ste eeuw. Centraal voor het altaar zijn puinpakketten teruggevonden. Er is in de proefputjes wat verspit (menselijk) bot teruggevonden, maar er zijn geen *in situ* skeletten aangetroffen.

Figuur 32. Lokalisatie van de proefputjes in de kerk. De groene lijnen geven het mogelijk verloop van de muren weer. Figuur niet op schaal.

²⁸ De Graeve & De Maeyer, in voorbereiding.

²⁹ Mondelinge info Ruben Pede.

Foto 7. Profiel in zone 1 toont de noordelijke buitenmuur van een Romaanse? bouwfase.

Foto 8. Het profiel van zone 2 geeft verschillende pakketten en vloerniveaus weer.

Foto 9. Opname van profiel in zone 3 met aan de linkerzijde restanten van funderingen van een Romaans? kerkgebouw. Aan de buitenzijde van het kerkgebouw zijn ook nog muurmassieven te zien met een ongekende functie.

Foto 10. Profiel in proefput 4 centraal voor het altaar. In deze proefput zijn puinpakketten te zien.

2.2.5.2 VINDPLAATSEN ROND HET PROJECTGEBIED

Figuur 33 het projectgebied op de orthofoto uit de periode 2013-2015 met aanduiding van de private en publieke waarnemingen uit de inventaris.onroerenderfgoed.be

Metaaldetectie en oppervlakteprospectie (oa. 224988; 215762; 217159; 219780; 219781; 217167; 210490; 219781; 220462; 220483; 224988; 500243; 500246; 500368; 5000457; 5000454; 5000455; 5000458; 4000460; 502726; 502698; 502699; 500358; 500360; 50712) in de wijde omgeving op inventaris.onroerenderfgoed.be (publieke en private waarnemingen) leverden tal van losse vondsten op die wijzen op menselijke aanwezigheid sinds de steentijden. Ook Romeinse en vroegmiddeleeuwse vondsten komen geregeld voor. De aanwezigheid van musketkogels is ook een terugkerend fenomeen. Vaak worden ze in verband gebracht met de slag van Oudenaarde begin 18de eeuw. Veldprospectie in en rond het Bouvelobos bracht meerdere vondstenconcentratie (500253; 5000448; 500449; 5000450; 500459; 5000452; 501283) aan het licht. Ze wijzen op bewoning tijdens de Late IJzertijd en de Romeinse periode alsook menselijke aanwezigheid tijdens de steentijden³⁰. De prehistorische aanwezigheid lijkt vooral te dateren in het mesolithicum en het midden-neolithicum.

We vermelden ook uitgebreide luchtfotografische prospectie in de omgeving door de Vakgroep Archeologie van de Universiteit Gent (oa. in kader van het 'HAVIK'-project). Dit onderzoek leverden tal van – vaak niet nader te definiëren of te dateren – sporen op van menselijke of geologische oorsprong (502709; 206547; 206549; 206550; 206508; 206553; 200642; 200643; 200644; 206509; 206510; 206511; 206512; 206513; 206514; 206515; 206516; 206517; 206518; 206519; 206520; 206521; 206522; 206523; 206524; 206525; 206526; 206527; 206531; 206532; 206539; 206540; 206541; 206542; 206543; 206544; 206545; 206546; 206548; 206551; 206554; 206533; 206530; 206536; 206537; 206538; 206535; 206528; 206529; 206534).

Echt gravend onderzoek bleef in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied evenwel beperkt. In de ruimere regio rond het projectgebied zijn enkele sites uit vooral oudere opgravingen gekend.

In de Diepestraat (208074) werd door SOLVA een terrein onderzocht dat slechts op een boogscheut ligt van het historische centrum van Wortegem.³¹ De oudste vondsten zijn vuurstenen artefacten uit het midden-neolithicum en een paleobodem uit de late ijzertijd. De eerste grootschalige werken

³⁰ Bourgeois & Huysman 1991.

³¹ De Maeyer *et al.* 2018.

vinden plaats in de Romeinse periode met de aanleg van wegen en grachten. Eén waterkuil en wellicht één gebouwplattegrond zijn in de laat-Romeinse of vroegmiddeleeuwse periode, meer bepaald tussen het midden van de 4de en het midden van de 6de eeuw, te situeren. Voor de Merovingische periode zijn vooral de sporen die een aanzienlijke hoeveelheid aardewerk opleverden van belang. De opgegraven sporen en structuren uit de Karolingische periode zijn te interpreteren als de rand van een grotere nederzetting die als voorloper van het huidige Wortegem te beschouwen is. De nederzetting is ontstaan aan de rand van het voormalige Forestum Methela. Daarbij zijn twee holle wegen duidelijk bepalend voor de organisatie van de site. Zelfs tot op de dag van vandaag drukken ze nog hun stempel op het landschap. Wellicht reeds op het einde van de 9de eeuw en met zekerheid in de 10de eeuw verdwijnt de bewoning op de terreinen en worden ze wellicht enige tijd alleen gebruikt als akker- en/of weideland en dit tot in de 15de eeuw. De sporen uit de periode 1450 – 1550 bestaan vooral uit greppels en grachten die onder meer als perceelsafbakening fungeren. Ondanks de grote hoeveelheid aardewerk ontbreekt echter elk spoor van een woongebouw. Dit geldt ook voor de 17de en de 18de eeuw. Hierbij valt echter ook een systeem van grachten en kuilen op door zijn associatie met het blauwrotten van vlas. De gevechten op het einde van de Eerste Wereldoorlog en de Slag bij de Schelde hebben op het terrein langs de Diepestraat duidelijk hun sporen nagelaten. Er zijn drie restanten van Duitse oefenloopgraven en een resem bominslagen bewaard. Uit de Tweede Wereldoorlog is tot slot een loopgraaf met trap en een veldoven bewaard. Deze zouden aangelegd zijn door het Engelse leger bij de bevrijding van België.

Site het ‘Oud-Kasteel’ (501323) geldt als een klassieker in de Vlaamse archeologie (van de middeleeuwen). De site situeert zich op de linkeroever van een nu afgesneden Scheldemeander. Het is de historische uitvalsbasis van het roemrucht geslacht van Petegem. De site toont de evolutie van een 8ste-eeuwse Karolingische curtis naar een 13de-eeuwse burcht. Na eerdere kleinschalige onderzoeken³², werden er tussen 1976 en 1979 vier opgravingscampagnes georganiseerd door de Nationale Dienst voor Opgravingen, onder leiding van D. Callebaut.³³ De vroegste residentie bestond uit een houten huis dat later werd vervangen door een stenen zaal die later in de 9de eeuw nog werd uitgebreid met een kamer van Doornikse kalksteen en houten keuken. Ten oosten van de aula was er een grafveld met rondom een houten zaalkerk en later stenen eenbeukige kerk. Het geheel was met een 8-vormige gracht omgeven. De Karolingische eigenkerk werd vanaf het vierde kwart van de 11de eeuw bediend door een kanunnikenkapittel. De heren van Petegem bouwden het domein in de loop van de 13de eeuw uit tot een versterkte burcht. Eind 13de eeuw wordt onder Gwijde van Dampierre - toen eigenaar van de heerlijkheid Petegem - de parochiekerk en de begraafplaats naar het huidige dorpscentrum verplaatst.

Een ander goed onderzochte site is de abdij van Beaulieu (502724). Eind 11de eeuw werd hier een eerste abdij gesticht door Benedictijnen. Eind 13de eeuw onder Gwijde van Dampierre vestigden zich hier een gemeenschap van Rijke klaren. Een opgraving bracht een aantal gebouwrresten van de abdij aan het licht en gaf ook inzicht in de materiële cultuur van de kloosterzusters tijdens de late middeleeuwen en Vroegmoderne Tijd. Ook de kerk werd aangesneden.³⁴

Een opgraving aan het Kastanjeplein in Petegem (981132) leverde een meerperiodesite, waarvan de oudste sporen dateren uit de late bronstijd-vroege ijzertijd (1100-500 v.C.) tot de eerste helft midden ijzertijd (500-375 v.C.). De oudste vondsten gaan nog verder terug tot in de steentijden. Daarnaast werden nog nederzettingssporen aangetroffen uit de late ijzertijd-vroeg-Romeinse periode (ca. 250 v.C.-70 n.C.). Er zijn geen sporen van middeleeuwse bewoning. Een aantal bomkraters wijzen op de impact van beide wereldoorlogen op het dorp langs de Schelde.³⁵

Aan de Rijborgstraat (218299) leverde een proefsleuvenonderzoek beperkt resultaat op. Een ensemble grijs aardewerk wijst op menselijke aanwezigheid tijdens de middeleeuwen. Aan de Groenstraat (224313) trof men enkele kuilen aan zonder nadere datering.³⁶

³² BERINGS G. 1989

³³ CALLEBAUT 1981.

³⁴ De Groote & Huysman 1991; De Groote & Moens 2002; De Groote 2008.

³⁵ <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/14264>

³⁶ <https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/7403>

2.2.6 EEN DATERING EN INTERPRETATIE VAN HET ONDERZOCHE GEBIED

2.2.6.1 HET LANDSCHAPPELIJK KADER

Wortegem-Petegem is gesitueerd in het zuidwesten van de provincie Oost-Vlaanderen. De gemeente bevindt zich op de grens tussen twee districten in de ecoregio van de westelijke interfluvia, meer bepaald tussen het zandig Leie-Schelde interfluvium en het lemig Leie-Schelde interfluvium. Beide districten hebben een sterk golvend tot heuvelachtig reliëf en verschillen van elkaar op basis van de bodemtextuur. Het zandig interfluvium is gekenmerkt door een zandige tot lemige zandbodem en het lemig interfluvium heeft een bodem bestaande uit lemig zand of (lichte) zandleem. De districtsgrens is gekoppeld aan de 45 m hoogtelijn, waardoor de dorpskern van Wortegem eerder in het lemig Leie-Schelde interfluvium zijn te situeren.

2.2.6.2 DE MENSELIJKE AANWEZIGHEID

De bouw van de kerk en de inrichting van het terrein als kerkhof worden op basis van historische bronnen gesitueerd in de 13de eeuw. Maar archeologisch onderzoek met wetenschappelijke vraagstelling binnenin de kerk toonde aan dat de historiek van de kerk wellicht verder teruggaat dan tot nog toe gedacht.

Op **geringe diepte (-20/25 cm)** onder de huidige kerkvloer zijn **goed bewaarde muurrestanten** van een **ouder kerkgebouw** bewaard gebleven. Daarnaast zijn er ook verschillende vloerniveaus aangetroffen die getuigen van verschillende (ver-)bouwfasen van de kerk. De aangetroffen muurresten zijn opgebouwd uit mooi afgewerkte stukken Doornikse Kalksteen. Deze steensoort had de voorkeur tijdens de **romaanse periode**. Zeker in Wortegem geen onlogische keuze aangezien de kerk afhing van het kapittel in Doornik. **Verspit menselijk bot** wees uit dat menselijke inhumaties in de kerk als een evidentie kan beschouwd worden, echter zijn geen aanwijzingen dat er op de verstoringsdiepte (-46 cm) al *in situ* inhumaties te verwachten zijn.

De Ferrariskaart (Figuur 25) toont aan de **zuid- en westkant van het projectgebied een begraafplaats**. Aan de noordzijde zijn op de historische kaarten geen begravingen weergegeven, wat echter niet betekent dat er in deze zone geen begravingen te verwachten zijn. De begraafplaats kan doorheen de tijd wat verplaatst of uitgebreid zijn. **Op de Ferrariskaart** is ook te zien dat **het koor afgrond is** in tegenstelling tot de driebeukige structuur die het vandaag de dag heeft. De oriëntatie van de kerk lijkt ook licht af te wijken van de huidige oriëntatie, maar het is niet geweten of dit ligt aan onnauwkeurige kartering of dat er echt grote wijzigingen zijn gebeurd. **Het kan zijn dat er nog een deel van het oorspronkelijke afgebogen koor ondergronds bewaard is gebleven.**

De CAI geeft voor de omgeving van het projectgebied blijk van een menselijke aanwezigheid vanaf de steentijden. De vondsten uit de prehistorie lijken vooral te dateren in het mesolithicum en het neolithicum. Diverse vindplaatsen wijzen op bewoning in de omgeving tijdens de metaaltijden, Romeinse tijd en de middeleeuwen (zowel vroege, volle als late middeleeuwen). Vooral de **opgraving aan de Diepestraat**, op korte afstand van het projectgebied geeft interessante informatie. Tijdens de opgraving is een deel van een **Karolingische nederzetting** aangesneden. Het is niet onlogisch, en zelfs waarschijnlijk dat deze nederzetting een directe **link** heeft met het **dorpscentrum van Wortegem**.

Opvallend zijn ook de vele prospectievondsten (oppervlakte prospectie en metaalprospectie) in de vorm van musketkogels en andere militaria die te relateren zijn aan het krijgsgewoel in context van de slag bij Oudenaarde (1708).

2.2.7 DE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN ARCHEOLOGISCH ERFGOED

2.2.7.1 EEN GEMOTIVEERDE TEKSTUELE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN DE AANWEZIGHEID EN AARD VAN HET ARCHEOLOGISCH ERFGOED OP HET ONDERZOCHE TERREIN

- *Aanwijzingen voor het archeologisch potentieel, landschapshistoriek en gebruiksevolutie*

De bouw van de kerk en de inrichting van het terrein als kerkhof worden op basis van historische bronnen gesitueerd in de 13de eeuw. Maar archeologisch onderzoek met wetenschappelijke vraagstelling binnenin de kerk toonde aan dat de historiek van de kerk wellicht verder teruggaat dan tot nog toe gedacht. **Op geringe diepte (-20/25 cm)** onder de huidige kerkvloer zijn **goed bewaarde muurrestanten** van een **ouder kerkgebouw** bewaard gebleven. Daarnaast zijn er ook **verschillende vloerniveaus aangetroffen die getuigen** van verschillende (ver-)bouwfasen van de kerk. Op basis van deze proefputten kan aangenomen worden dat een groot deel, zo niet de **volledige oudere kerk nog bewaard** is gebleven onder de huidige kerkvloer.

De aangetroffen muurresten zijn opgebouwd uit mooi afgewerkte stukken Doornikse Kalksteen. Deze steensoort had de voorkeur tijdens de **romaanse periode**. Zeker in Wortegem geen onlogische keuze aangezien de kerk afhing van het kapittel in Doornik. **Verspit menselijk bot** wees uit dat menselijke inhumaties in de kerk als een evidentie kan beschouwd worden. Echter zijn er **geen aanwijzingen** dat er op de verstoringsdiepte van de werken (-46 cm) **in situ skeletten** te verwachten zijn.

De **Ferrarriskaart** (Figuur 24) toont aan de **zuid- en westkant van het projectgebied een begraafplaats**. Aan de noordzijde zijn op de historische kaarten geen begravingen weergegeven, wat echter niet betekent dat er in deze zone geen begravingen te verwachten zijn. De begraafplaats kan doorheen de tijd wat verplaatst of uitgebreid zijn. Op de Ferrarriskaart is ook te zien dat het koor afgerond is in tegenstelling tot de driebeukige structuur die het vandaag de dag heeft. De oriëntatie van de kerk lijkt ook licht af te wijken van de huidige oriëntatie, maar het is niet geweten of dit ligt aan onnauwkeurige cartering of dat er echt grote wijzigingen zijn gebeurd. Het kan zijn dat er nog een deel van het **oorspronkelijke afgebogen koor ondergronds bewaard is gebleven**. De op de Ferrarriskaart afgebeelde kerk heeft een kruisvormige plattegrond, iets wat bij de latere 19de-eeuwse kaarten ontbreekt. Mogelijk werd dit kruisvormig transept bij de verbouwingen van 1827-1828 volledig ingebouwd in de huidige zijbeuken.

Sporen van menselijke aanwezigheid ouder dan de eerste kerk zijn niet uit te sluiten. De CAI geeft voor de omgeving van het projectgebied blijk van een menselijke aanwezigheid vanaf de steentijden. De vondsten uit de prehistorie lijken vooral te dateren in het mesolithicum en het neolithicum. Diverse vindplaatsen wijzen op bewoning in de omgeving tijdens de metaaltijden, Romeinse tijd en de middeleeuwen (zowel vroege, volle als late middeleeuwen). Ook de **opgraving aan de Diepestraat**, op korte afstand van het centrum van Wortegem toont reeds **bewoning vanaf de Romeinse periode**. Op deze site werden zowel **Merovingische als Karolingische bewoningssporen** aangetroffen. De sporen van de **Karolingische bewoningsfase** zijn wellicht direct te linken aan de huidige dorpskern van Wortegem.

- *Wat is de impact van de geplande werken?*

De Onze-Lieve-Vrouw Geboorte en Sint-Rochuskerk werd ontwijd en zal in de toekomst als zaal 'De Korenbloem' door Gemeente Wortegem als polyvalente eventruimte gebruikt worden. De initiatiefnemer voorziet hiervoor om het voormalige kerkgebouw te verbouwen en uit te breiden om aan de hedendaagse noden tegemoet te komen. Daarnaast zal de parking heraangelegd worden en wordt een hoogspanningscabine herbestemd tot verbindingstrap.

Het voormalige kerkgebouw zal in de toekomst dienst doen als eventlocatie, echter bleek bij controle de huidige vloer niet voldoende draagkrachtig meer te zijn. **In de kerk en sacristie** wordt (met uitzondering van het koor) de **vloer uitgebroken en vervangen door een nieuwe vloer**. Om deze vloeropbouw te realiseren zal er **46,2 cm worden uitgegraven**. Daarnaast worden enkele nieuwe deuropeningen in de noordelijke gevel van de kerk gemaakt die toegang zullen verlenen tot het nieuw te bouwen volume. Aangezien proefputjes **binnenin de kerk** aantoonde dat er op een diepte van **-20/25 cm muurrestanten** van een **ouder kerkgebouw** bewaard zijn, zullen de **geplande werken** binnenin de kerk met zekerheid **archeologische relictten vergraven**.

Tegen de noordelijke zijgevel van het voormalige kerkgebouw zal een nieuwbouw gerealiseerd worden. De nieuwbouw is 10,03 m breed en 17,73 m diep en realiseert een footprint van 175 m². Een lage tuinmuur rond deze aanbouw bakent een patio af. Voor de bouw van dit volume zal men maximaal 76 cm diep uitgraven, plaatselijk zal dit nog 30 cm dieper zijn voor de funderingsleuven van de muren. Naast de nieuwbouw, op de patio en binnen de afbakening van de tuinmuur wordt een regenwaterput van 20 000L gestoken waarvoor minstens een uitgraving van 5 x 4 zal worden gerealiseerd.

Ten noorden van de nieuwbouw zullen nog een septische put van 4125L en twee regenwaterputten van elk 20 000 L geplaatst worden. Voor de plaatsing van deze putten zullen ook uitgravingen van minstens 5 x 4 m worden gemaakt. De regenwaterputten worden op een diepte van 2,9 m geplaatst, de septische put op een diepte van 2,3 m.

Globaal genomen zal een **zone van ongeveer 340 m² intensief vergraven worden**. Onder de nieuwbouw wordt tot een diepte van 66,68 TAW uitgegraven (huidig niveau 67,89).³⁷ In de zones van de **regenwaterputten** zal er gegraven worden **tot 290 cm** onder het niveau, dus tot een diepte van ongeveer 64,93 TAW. **Tussenin zullen buizen worden aangelegd** om de putten te verbinden.

De overloop van de regenwaterputten zal naar **twee wadi's** lopen die worden aangelegd aan de **hoofdingang van het kerkgebouw**, op de locatie waar op de **Ferrarriskaart het kerkhof is gesitueerd**. Er is momenteel **geen informatie** over de diepte van de begravingen. Het kerkhof zou geruimd zijn³⁸, **maar de omvang en diepte van ontgraving is niet gekend**. De wadi's hebben een respectievelijke oppervlakte van 56,76 en 46,95 m² (infiltratieoppervlakte, beneden aan de wadi) en 65 en 55 m² aan de oppervlakte. De **wadi's worden tot 50 cm diep aangelegd**.

Ook de omgeving rond de kerk wordt heraangelegd. De bestaande inrit wordt smaller gemaakt, door het voorzien van een nieuwe groenstrook. De parkeerplaatsen ter hoogte van de Waregemseweg nr. 1 worden heraangelegd tot één strook met 9 plaatsen en een fietsenstalling. **Alle verharding wordt vernieuwd en uitgevoerd met waterdoorlatende kleiklinkers**. De werken zullen de **bestaande verharding en onderfundering verwijderen** (+50 cm) en opnieuw heraanleggen. Voor de aanleg van de nieuwe verharding en de groenzones is gedetailleerde de opbouw niet gekend o.b.v. plannen. De parkeerplaatsen ten oosten van de kerk worden als verstevigd gras aangelegd (dienen als extra parking). De bestaande parkeerplaatsen ten zuiden van de kerk verdwijnen. De aanleg ter hoogte van de zuid- en achtergevel van de kerk zal in een latere fase worden uitgevoerd.

Tegen noordgevel maken de ontwerpplannen vermelding van af te graven grond (max. 50 cm), minder aan de westzijde en meer aan de oostzijde, vooral veel ter hoogte van zone nieuwbouw. In de rest van de zone beperktere impact. **In deze zone wordt ook de bestaande verharding en onderfundering verwijderd, en vervangen door een nieuwe opbouw met dezelfde dikte**. Tegen de **zuidgevel** is er een vermelding van **het verhogen bestaand profiel** (max. 50 cm), in de overige zones is de afgraving beperkt tot de toplaag. **Ter hoogte van kerkhofmuur** wordt uitgraving van ca. 50 cm breed gemaakt parallel met muur. De uitgraving hiervoor bedraagt **ongeveer 44 cm** (+ opbouw). Het afgewerkte niveau in dit pad komt op 66,50 TAW te liggen. **Naar het oosten van de projectzone wordt het bestaande niveau aansluitend aan muur beperkt afgegraven**. De uitvoer van de werken gaat gepaard met het rooien van bomen. Er worden ter compensatie op het terrein **meerdere nieuwe hoogstammige bomen aangeplant**. De plannen maken **geen gewag van de dimensies van de boomputten** die hiervoor zullen worden aangelegd.

➤ *Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site op lokaal, regionaal en op Vlaams niveau?*

Historische kerken zijn bij uitstek plaatsen met een belangrijke archeologische en bouwhistorische waarde en onderzoekspotentieel. Ze zijn door hun specifieke functie direct gelinkt aan de geschiedenis van de dorps- of stedelijke ontwikkeling. Vaak gaan ze terug naar de kiemen ervan.

³⁷ De onderkant van de vloeropbouw komt hoger te liggen, maar doordat er een groot aantal buizen onder de vloerplaat gelegd worden, wordt dit ook als vlakdekkende verstoring beschouwd. Tussen de muren zullen er immers intensieve vergravingen plaatsvinden die de onderlinge verbanden van eventueel aanwezige archeologische relicten volledig kunnen vergraven.

³⁸ Mondelinge info Ward Devos (Gemeente Wortegem-Petegem)

Archeologisch onderzoek in en rond kerken biedt de mogelijkheid om oudere kerkfasen en begravingen aan te treffen en te dateren. Dit kan dus niet alleen info geven over de geschiedenis van de kerk, maar bij uitbreiding ook nieuw inzicht verschaffen in de geschiedenis van de woonkern. Eerder archeologisch onderzoek binnenin de Onze-Lieve-Vrouw en Geboortekerk toonde aan dat er net onder de huidige kerkvloer goed bewaarde muurresten van een oudere kerk bewaard zijn. Het bouw materiaal (Doornikse kalksteen) en de afmetingen suggereren dat deze kerkfase in de romaanse periode zou zijn opgetrokken. Onderzoek naar de lay-out van de kerk maar vooral de datering kan een wezenlijke bijdrage betekenen voor de kennis van de ontwikkeling van kerken en romaanse bouwkunst in onze streken. Door toepassing van de nieuwste natuurwetenschappelijke methoden is het (theoretisch) mogelijk om de ouderdom van de structuren te verfijnen. Dit kan leiden tot een betere afbakening van het chronologisch kader van deze bouwwerken, en kan mogelijke typonologische cirkelredeneringen doorprikken of aanvullen.

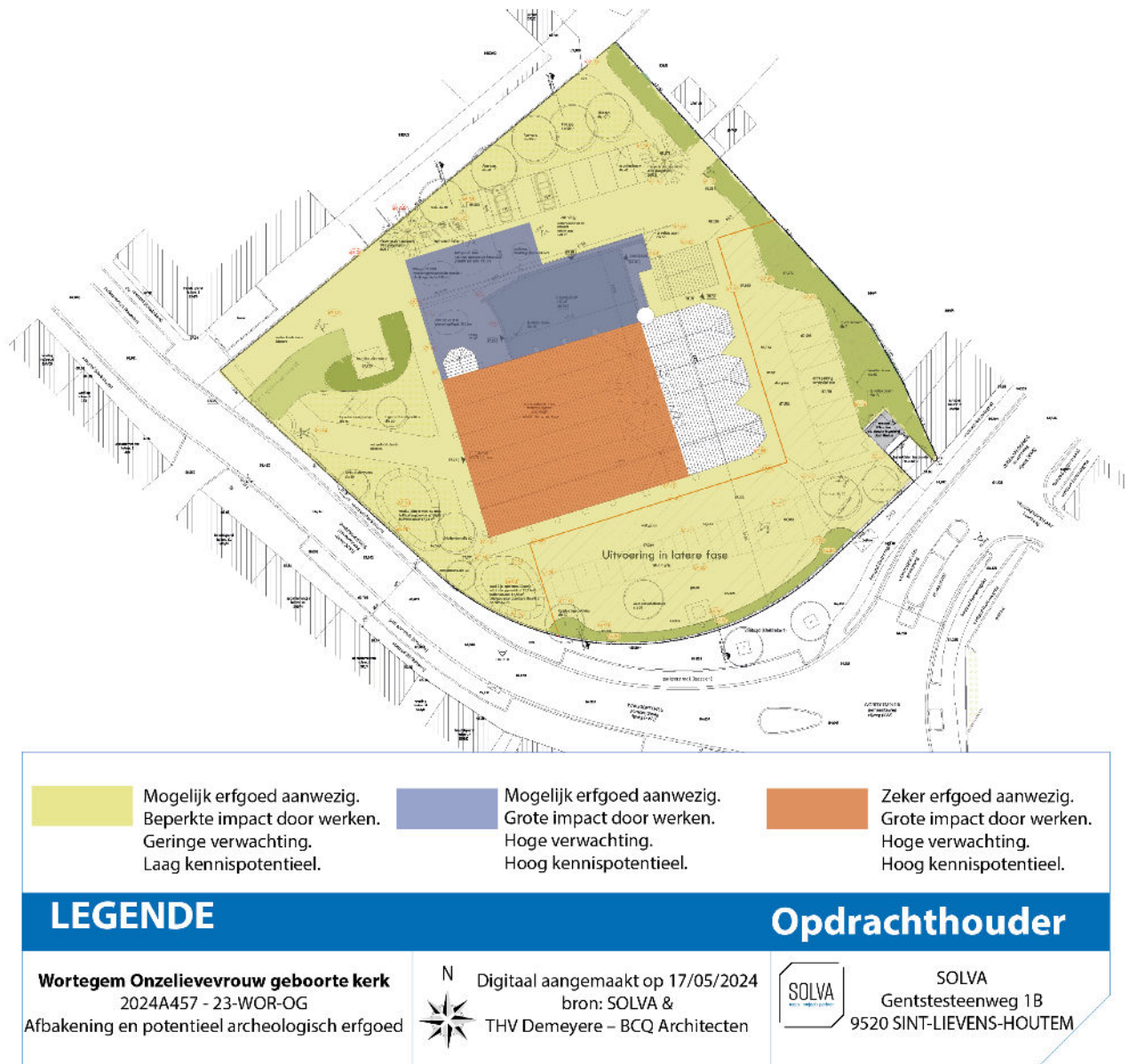
Bovendien kunnen binnen en rond de kerk begravingen aangetroffen worden, wat fysisch-antropologisch inzicht kan verschaffen in de vroegere leefgemeenschappen.

➤ *Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?*

Verdergezet onderzoek is kosten-baten is wenselijk en nodig. Binnenin het kerkgebouw (+ 567 m² in de kerk, en + 42,7 m² in de sacristie) wijzen de resultaten van eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek op de noodzaak tot opgraving tot de verstoringsdiepte (-46,2 cm) van de werken. Voor deze zone wordt een vlakdekkende opgraving geadviseerd zonder verder vooronderzoek.

Voor de zones van de nieuwbouw, regenwaterputten en wadi's (samen ongeveer 460 m²) is er momenteel geen betrouwbare informatie beschikbaar omtrent de bodemopbouw, aan- of afwezigheid én bewaring van eventuele archeologische relictten. Het kerkhof zou ontgraven zijn, maar exacte informatie over de omvang en diepte van deze ontgraving is niet gekend. Bijgevolg is niet geweten of de werken eventuele begravingen of andere archeologische relictten zullen aansnijden. In de projectzone rond de kerk is een bijkomend proefputtenonderzoek noodzakelijk om tot een goede inschatting te komen van de impact van de geplande werken ten aanzien van eventuele archeologische relictten.

2.2.7.2 AFBAKENING VAN ZONES WAAR ARCHEOLOGISCH ERFGOED AANWEZIG IS OF VERWACHT WORDT

Figuur 34. Afbakening van zones waar archeologisch erfgoed aanwezig is of verwacht wordt met hun kennispotentieel.

2.2.7.3 AFBAKENING VAN ZONES MET KENNISPOTENTIEEL

Zie Figuur 34.

3 BIBLIOGRAFIE

Berings G., Landschap, Geschiedenis en Archeologie in het Oudenaardse, Oudenaarde, 1989, p. 15-32, 63-72, 83-98.

Bourgeois J. & Huysman N. 1991, Bijdrage I: Aardewerkvondsten uit de metaaltijden afkomstig van Petegem "Bouvelo-bos", in: VOBOV-info, nr. 41, p. 31.

Callebaut D., Het Oud Kasteel te Petegem, De Karolingische curtis en haar ontwikkeling tot de XIIde eeuw, in *Archaeologia Belgica*, 237 Brussel, 981.

De Graeve, A. & De Maeyer W. In voorbereiding. *Wortegem Vierkante meter. Archeologisch onderzoek-Eindrapport*.

De Groote K. & Huysman N. 1991, De Abdij van Beaulieu te Wortegem-Petegem (O.-VI.), in: *Archaeologia Mediaevalis*, jg. 14, pp. 31-32.

De Groote K. & Moens J., 2002, Prospectieopgraving aan de westzijde van de kapelaanswoning van de Rijke Klarenabdij van Beaulieu te Petegem (Wortegem-Petegem) (O.-VI.), *Archaeologia Medievalis*, 25,p. 8;

De Groote K. 2008, Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw), *Relicta Monografieën 1*, Brussel.

De Maeyer, W., Taelman, E. & Cherretté, B. 2018. *Wortegem Diepestraat. Archeologisch onderzoek*, Erpe-Mere, Solva archeologie rapport 129.

Sevenant M., Menschaert J., Couvreur M., Ronse A., Antrop M., Geypens M., Hermy M. & De Blust G. 2002: *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio's: Verklarende teksten. Onuitgegeven rapport*.

Tack G., Van Den Bremt P., Hermy M. en Charlier G. 1993, *Bossen Van Vlaanderen. Een Historische Ecologie*, Leuven.

Van Lokeren A., 1869, *Chartres et documents de l'abbaye de Saint-Pierre au Mont Blandin à Gand depuis sa fondation jusqu'à sa suppression, avec une introduction historique*, Gand.

Verhulst A., 1995, *Landschap en landbouw in middeleeuws Vlaanderen*, Brussel.

Verschoore A., 1979, *Zo leefde Wortegem*, Oudenaarde.

Wickham C., 1994. *Land and Power. Studies in Italian and European Social History, 400-1200*, London.

3.1 WEBSITES

Laatste raadpleging op 28/08/2023

<https://www.dov.vlaanderen.be>

<https://www.geopunt.be>

<https://inventaris.onroendergoed.be>

<https://geo.onroendergoed.be>

<https://maps.google.be>

<http://www.cartesius.be>

<http://cai.onroerendergoed.be/>